

**Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка**
Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра мов і методики їх викладання

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня: «магістр»

на тему

**«РОЗВИТОК НАВИЧОК 4К НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В
НУШ»**

Виконала:

студентка II курсу, 21-М групи
Спеціальності 013 «Початкова освіта»
Костюк Любов Миколаївна

Наукові керівники:

к. пед. н., доцент Барнич Оксана Вікторівна
к. пед. н., доцент Мамчич Олена Борисівна

Роботу подано до розгляду « ____ » _____ 2022 року.

Студентка

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Науковий керівник

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Рецензент

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Рецензент

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри *дошкільної та початкової освіти*

протокол № ____ від « ____ » _____ 2022 р.

Студентка допускається до захисту цієї роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Костюк Л. М. Розвиток навичок 4К на уроках української мови в НУШ. Спеціальність 013 Початкова освіта. Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка. 2022. 85 с.

У кваліфікаційній роботі обґрунтовано важливість розвитку навичок 4К в учнів молодшого шкільного віку. Розкрито поняття «критичне мислення», «креативність», «кооперація», «комунікативні навички», визначено критерії оцінки рівня їх сформованості. Проаналізовано особливості формування навичок 4К у навчально-виховному процесі. Розроблено та експериментально перевірено методичну систему вправ та завдань для розвитку навичок 4К на уроках української мови в НУШ.

Ключові слова: *комунікативні навички, кооперація, креативність, критичне мислення, НУШ, урок української мови, 4К навички.*

ABSTRACT

Liubov Kostiuk. Development of 4C skills in the Ukrainian language lessons in NUS. Speciality 013 Primary education. Taras Shevchenko National University «Chernihiv Collegium», 2022. p. 85.

The importance of 4C skills development of primary school students is substantiated in the qualification work. The concepts of «critical thinking», «creativity», «cooperation», «communicative skills» are defined, the criteria for assessing the level of their formation are revealed. The peculiarities of 4C skills formation in the educational process are analyzed. A methodological system of exercises and tasks for the development of 4C skills in Ukrainian language lessons at NUS has been developed and experimentally tested.

Keywords: *communicative skills, cooperation, creativity, critical thinking, NUS, Ukrainian language lesson, 4C skills.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАВИЧОК 4К НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В НУШ	11
1.1. Загальна характеристика моделі 4К. Методика розвитку креативності учнів початкової школи на уроках української мови в НУШ.....	11
1.2. Розвиток критичного мислення як психолого-педагогічна проблема.....	19
1.3. Важливість комунікативних навичок у системі становлення комунікативної компетентності учнів	28
1.4. Роль командної роботи для формування активної комунікативної позиції учнів молодшого шкільного віку.....	35
Висновки до розділу I.....	41
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ НАВИЧОК 4К В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	43
2.1. Методика розвитку навичок 4К на уроках української мови в НУШ.....	43
2.2. Експериментальна перевірка ефективності методичної системи для формування навичок 4К.....	58
Висновки до розділу II	70
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75
ДОДАТКИ.....	84

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сьогодення пропонує та встановлює власні вимоги у всіх аспектах життя громадян, і освіта не стає винятком. Освіта має на меті створення, тобто формування, нової особистості, яка матиме здатність до швидкого реагування на зміни, креативне та гнучке мислення, критично обмірковувати інформацію, продукувати нові нестандартні ідеї та вміння їх реалізувати у командній роботі. Звісно, навчання відбувається протягом всього життя, але «основи», базові знання, навички та уміння можна сформувати у період навчання у школі.

Основний документ початкової освіти — Державний стандарт чітко наголошує на ключові компоненти, які буде опановувати учень, а саме, звернемо увагу на вміння висловлювати думки та почуття в усній та письмовій формі, аргументувати факти, відкритість до спілкування та обговорення нових ідей. Також варто звернути увагу, на формування навичок, які забезпечать подальшу здатність до успішного навчання.

Проаналізувавши та враховуючи вимоги Державного стандарту до формування особистості учня початкової школи, ми звертаємо увагу на необхідності розвитку навичок 4К. Складовими елементами моделі 4К є: критичне мислення, креативність, комунікативні навички та навички командної роботи. Розвиток та глибоке формування цих навичок можна здійснювати у комбінованій формі на будь-якому уроці, особливо варто пам'ятати про можливості уроків української мови.

Для ефективного розвитку навичок 4К в учнів початкових класів є важливим ставлення і позиція вчителя до інновацій в освіті. Особистість педагога має бути відкритою до змін в освітньому процесі, зацікавленою в результатах своєї діяльності, впровадження інноваційних методів під час організації уроків української мови. Саме тому, зважаючи на оптимальні умови, що їх диктує Нова українська школа та запит суспільства на креативну,

критично мислячу особистість, що володіє належним рівнем сформованості мовлення, та на таку особистість, що вміє продуктивно працювати в команді, розуміючи та виконуючи правила кооперації, ми звертаємо увагу на проблему формування 4К навичок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення цієї проблеми не є новизною у галузі освіти. Враховуючи аналіз різноманітних джерел наукової літератури, квестів для формування навичок 4К висвітлена у працях Ч. Темпла, Л. Виготського, В. Роменця, С. Рубінштейна, Б. Ананьєва, Д. Клустера, Д. Халперна, А. Кроуфорда, М. Ліпмана, Р. Пауля, Д. Богоявленської, Р. Нємова, Д. Ельконіна, О. Леонтєва, І. Бєха, Г. Андрєєва, Н. Дятленко, К. Крутій, Ю. Приходько, О. Кононко, С. Корницької, С. Сисєвої, Д. Сімпсона, Ж. Піаже, Дж. Гілфорда, Ш. Амонашвілі, В. Сухомлинського, О. Белкіна-Ковальчук, К. Поппера.

Окремо складники навичок 4К було досліджено такими науковцями: креативність — О. Пометун, Є. Ільїн, І. Бєх, О. Куцевол, В. Дружиніна, О. Кононко, І. Подорожна, І. Лернер, В. Клименко, Н. Юхимчук, А. Сологуб. Критичне мислення: О. Пометун, І. Суценко, Т. Воропай, Д. Десятов, С. Терно, О. Тягло, Л. Терлецька. С. Векслер, А. Ліпкіна, О. Марченко, І. Морозєнкова, Комунікативні навички: Г. Андрєєва, Н. Бібік, Є. Халлідєй, Є. Пассов, В. Бадєр, Ф. Бацевич, І. Зимня, Д. Хаймс. Командна робота: І. Первін, О. Овчарук, Н. Мойсеюк, Х. Лійметс, О. Ярошенко, І. Черєдов, І. Унт, О. Пометун.

Однак обрана тема дослідження потребує поглибленого вивчення, вона не є повністю розкритою. Наявні запити сучасного суспільства вказують на нагальну потребу пошуку дієвих шляхів для розвитку цих навичок. Незважаючи на те, що вчителі поступово інтегрують модель 4К в освітній процес, питання консолідації та використання цієї моделі на уроках української мови не є достатньо дослідженими та потребують вивчення. **Звідси й актуальність дослідження.**

Мета дослідження полягає у створенні науково обґрунтованої, достовірної та експериментально перевіреної методичної системи формування навичок 4К молодших школярів на уроках української мови в НУШ.

Для реалізації мети було визначено **основні завдання**:

1. Проаналізувати науково-теоретичні та навчально-методичні джерела з питань формування навичок 4К. Окреслити структурні компоненти моделі 4К.

2. Дати теоретичне роз'яснення компонентам моделі 4К (критичне мислення, креативність, комунікативні навички, кооперація).

3. Дослідити рівень сформованості знань сучасних учителів стосовно питання розвитку навичок 4К в учнів початкової школи.

4. З'ясувати перспективи застосування рекомендованої методики формування навичок 4К в учнів молодшого шкільного віку на уроках української мови.

5. Перевірити за допомогою навчального експерименту рівень розвитку навичок 4К учнів та ефективність запропонованої системи методів і вправ, статистично опрацювати та методично інтерпретувати отримані результати.

Об'єктом дослідження є процес розвитку навичок 4К в учнів початкової школи.

Предметом дослідження є зміст та основні компоненти методичної системи розвитку навичок 4К особистості учня початкової школи на уроках української мови в НУШ.

Для реалізації поставлених завдань було використано такі методи наукового дослідження:

а) теоретичні: аналіз, порівняння, синтез та узагальнення теоретичних даних, представлених у психолого-педагогічній літературі;

б) емпіричні: цілеспрямоване спостереження за вербальною поведінкою учнів, аналіз навчально-методичної документації, програм з навчання учнів української мови, ознайомлення з педагогічним досвідом вчителів; анкетування, співбесіди, статистичне опрацювання результатів; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний), кількісний та якісний аналіз експериментальних даних та обробка результатів дослідження.

Теоретичне значення кваліфікаційної роботи полягає в узагальненні та систематизації теоретичної інформації стосовно навичок 4К, дослідженні особливостей структурних компонентів обраної моделі та обґрунтування доцільності формування означених навичок на уроках української мови.

Практичне значення дослідження полягає у створенні та апробації методичної системи заради формування та розвитку навичок 4К в учнів початкової школи.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження апробувались у процесі участі у II-й Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи» (м. Ніжин, 21 жовтня 2021 р.). Тема доповіді: «Теоретичні аспекти розвитку творчої активності молодших школярів на уроках читання». У XIX студентській науково-практичній конференції «Актуальні питання культури мовлення» (м. Вінниця, 22 лютого 2022 р.). Тема доповіді: «Методика розвитку навичок кооперації на уроках української мови як складова моделі «4К». У XV Всеукраїнській науковій конференції студентів та молодих науковців «Наука. Освіта. Молодь.» (м. Умань, 25 травня 2022 р.). Тема доповіді: «Освітні інструменти розвитку критичного мислення на уроках української мови в НУШ». У науково-практичній інтернет-конференції молодих науковців та студентів «Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи» (м. Івано-Франківськ, 27-28 жовтня 2022 р.). Тема доповіді:

«Розвиток комунікативних навичок учнів початкової школи на уроках української мови».

Публікації. За матеріалами кваліфікаційної роботи було опубліковано троє тез конференцій та одну наукову статтю (у співавторстві) у фаховому виданні в галузі педагогіки:

1. Костюк Л. М., Барнич О. В. Теоретичні аспекти розвитку творчої активності молодших школярів на уроках читання. *Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи*: зб. матер. II-ї Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Ніжин, 21 жовтня 2021р. / укладачі. Т. В. Гордієнко, Н. М. Демченко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. С. 88-89.

2. Костюк Любов. Освітні інструменти розвитку критичного мислення на уроках української мови в НУШ. *Наука. Освіта. Молодь*: зб. матер. XV-ї Всеукр. наук. конф. студент. та молод. наук., м. Умань, 25 травня 2022 р.: у 2-х ч. / за ред. О. І. Безлюдного. Умань : Візаві, 2022. Ч. 1. С. 221-224.

3. Костюк Л. М., Барнич О. В. Розвиток комунікативних навичок учнів початкової школи на уроках української мови. *Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи*: матеріали науково-практичної інтернет-конференції молод. наук. та студент., 27-28 жовтня 2022 р. Випуск 7. Бердянськ, Вінниця, Донецьк, Дрогобич, Житомир, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Ізмаїл, Кам'янець-Подільський, Київ, Кропивницький, Луцьк, Львів, Мукачево, Ніжин, Одеса, Ужгород, Умань, Херсон, Чернівці, Чернігів, 2022. С. 33-35.

4. Костюк Л. М., Барнич О. В., Мамчич О. Б. Креативність та критичне мислення як елементи навичок 4К на уроках української мови в НУШ. *Фаховий журнал «Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи»*. Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Вип. 86. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2022. с. 113-118.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось упродовж 2022–2023 н.р.р. на базі Чернігівського ліцею №22. В експерименті взяли участь 40 респондентів: 20 учнів експериментального класу і 20 учнів контрольного класу.

Структура виконаного дослідження обумовлена його метою та завданнями і складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 70 найменувань та додатків. Роботу викладено українською мовою на 85 сторінках, з яких основного тексту — 70 сторінок.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАВИЧОК 4К НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В НУШ

1.1. Загальна характеристика моделі 4К. Методика розвитку креативності учнів початкової школи на уроках української мови в НУШ

Сьогодні активно задає тон та диктує свої вимоги, і з кожним днем вони все більш акцентують увагу на зміну парадигми навчання, вдосконалення цієї системи, а саме, на необхідність формування в особистості універсальних навичок: креативний підхід до вирішення проблемних завдань, критичне оцінювання та аналіз нестандартних ситуацій, кооперація зі знайомими та незнайомими людьми, чітка аргументація власних думок, швидка адаптація до стрімких змін. За словами Аркадія Цукера, «сьогодні основними компетентностями, на які варто звернути увагу є вміння бачити зміни, вміння бачити чудове у змінах та самодіагностика. Усе це нам дасть можливість керувати змінами» [29].

Варто наголосити, що сучасна освіта надає учням не тільки готову інформацію, а й інструменти для самостійного навчання. Діти мають навчитися формулювати свої мрії у конкретні стратегії, досягнення та продукти, що у свою чергу створює мотивацію, бажання розвиватися та накопичувати знання у відповідній галузі. Такий підхід слугує формуванню сильної, конкурентоздатної та гнучкої особистості зі сформованими підприємницькими навичками. Для досягнення цієї мети слугує постать вчителя, роль якого зазнала змін. У сучасному розумінні вчитель — це ментор, наставник, який виконує функцію помічника, допомагає сформувати особистість учня, яка в подальшому житті зможе самореалізуватися, бути частиною колективу, вміти захищати свої інтереси, власну позицію та генерувати нестандартні ідеї. Розвиток навичок 4К на уроках в НУШ має значний потенціал задля досягнення поставлених цілей.

Програма освітнього альянсу «Партнерство з навчання у XXI столітті» досліджувала формулу 4К: креативність, критичне мислення, кооперація та комунікативні навички. Саме ці знання та вміння будуть необхідними в майбутньому [42]. Вони допоможуть успішно влаштуватися на роботу, незважаючи на швидко модернізацію та роботизацію багатьох сфер працевлаштування. Завдяки цим навичкам людина стає універсальним працівником, а її праця — незамінною.

Розвиток творчої активності молодших школярів у процесі навчання стає більш органічним, відображає зв'язок із життям та інтересами дитини, викликає стійке позитивне ставлення до подальшої життєдіяльності, відбувається підготовка до створення нового, адаптація до змін та пошуку незвичних рішень. Враховуючи це, освітній процес потребує удосконалення та модернізації, відходження від традиційного підходу.

Аналізуючи фахові видання, наукові джерела ми з'ясували, що проблема визначення передових компетентностей, на які буде орієнтуватись сучасне суспільство поставала досить часто. Було проведено безліч досліджень, стосовно цієї теми, для прикладу, у країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону, до яких належать сучасні лідери освіти — Сінгапур, Японія, Гонконг, Південна Корея, В'єтнам. Учені опрацювали документи, які визначають освітню політику та освітні стандарти цих країн, як результат вони виділили компетенції, цінності та навички, які найчастіше зустрічаються в них. Лідерами у списку опинились критичне і креативне мислення, вміння керувати собою і взаємодіяти з іншими [36].

Нова українська школа заперечує і має на меті подолати стереотипне мислення. Учитель добирає спеціальні завдання, які дають змогу розглянути певну ситуацію з різних сторін. Педагог має створити такі умови, щоб кожен учень не боявся висловити свою думку (варіант вирішення проблеми), навіть

якщо вона є абсурдною. У класі завжди має бути сприятлива психологічна атмосфера [12].

Кожен шкільний урок — це не тільки засвоєння нового навчального матеріалу, а й можливість розвивати здібності самостійного отримувати знання, самоконтролю та кооперації. Деякі вчителі недооцінюють потенціал та можливості уроків української мови. Адже це не просто предмет для вивчення правил та відпрацювання навичок письма, адже також містить у собі можливості для розвитку комунікативних навичок, критичного, креативного мислення, навичок користування медіапростором та ін.

Успішно розвивати навички 4К може кожен. Головне — це бажання і цілеспрямованість. Теорію і практику цих навичок у звичайному житті допоможуть засвоїти:

1. Позашкільна діяльність: гуртки, секції, різноманітні заходи, волонтерство.
2. Ментворкінг — уміння обмінюватись навичками з партнерами, навчатися і вчити одночасно.
3. Читання та аналіз різних літературних жанрів.

Кожен складник моделі 4К потребує детального розгляду та роз'яснення. Єдиного визначення до поняття «креативність» не існує. Насамперед, креативність — це здатність особистості до створення нового, продукування інноваційних, нестандартних ідей.

Уперше термін «креативність» було вжито психологом Д. Сімпсоном у 1922 році. Учений вважав, що «креативність» — це здатність людини відмовитися від стереотипних способів мислення [34], «здатність до руйнування загальноприйнятого, звичайного порядку походження ідей у процесі мислення» [34].

Креативне мислення можна і необхідно розвивати протягом життя. Ця навичка має шкалу розвитку «від новачка» до «видатного творця». Здебільшого

новачки більше зосереджені на стратегіях, особливостях та процесах креативного мислення. Натомість, досвідченим «творцям» більш цікава проблема незвичності та користі результатів своєї діяльності.

Проблема розвитку креативного мислення в учнів є актуальною і цілком вирішується в умовах НУШ. Таке мислення дає змогу дитині руйнувати стереотипи, знаходити вирішення з нестандартних ситуацій, створювати абсолютно нові моделі та шляхи розв'язання проблем, виявляти творчі здібності. У період з 1 по 4 клас, педагоги активно використовують різні техніки, засоби навчання на уроках української мови з метою розвитку креативного мислення та становлення особистості, тобто самореалізація та креативність є взаємозалежними процесами.

Варто наголосити, що основне правило, яке мають запам'ятати та зрозуміти вчителі те, що кожна дитина є унікальною і має певний таланти, який відсутній в інших.

Дж. Гілфорд пояснює креативність, як здатність особистості відмовлятися від сталого, стереотипного мислення. А також стверджував, що креативність — це не набутий, а природний творчий потенціал, рівень якого закладений на генетичному рівні.

До пояснення терміну «креативність» спостерігаються різні підходи, зокрема: по-різному визначають її місце в структурі особистості, рівень усвідомлення проявів креативності, а також джерела та умови розвитку. Проте, ми можемо схарактеризувати перелік спільних поглядів дослідників щодо опрацьованого поняття. Вчені розглядають креативність як:

- загальну здатність до творчості (С. Сисоєва, О. Кононко, Л. Виготський);
- властивість особистості (Дж. Гілфорд, Е. Торренс);
- здатність особистості виходити за межі заданої ситуації, створювати оригінальні цінності (В. Сластьонін, І. Гриненко, Л. Виготський);

— обов'язкову характеристику представника педагогічної професії (С. Сисоєва, І. Гриненко) [34].

Відсутність однозначного зв'язку між креативністю та інтелектом стало основою для двох дослідних підходів. Їх можна позначити як психометричний та особистісно-мотиваційний. Завдяки цим тенденція, адже саме вони стали стимулом, виник стрімкий стрибок у вивченні даної проблематики креативності в другій половині 60-х рр. (1965-1969 — 380 публікацій).

С. Максименко розглядає креативність, як природну властивість особистості, яка існує з початку життя людини; найвища форма активності особистості. На думку психолога В. Дружиніна, креативність є властивістю, яка актуалізується лише тоді, коли це дозволяє навколишнє середовище. На його думку, для розвитку такої навички, як креативність, необхідно дотримуватись певних умов:

- Наявність позитивного зразка творчої поведінки.
- Створення умов для наслідування творчої поведінки.
- Соціальне підкріплення творчої поведінки.

І. Гриненко визначає структуру креативності як динамічну комбінацію таких компонентів:

- 1) Мотиваційного, тобто формування мотивації успіху.
- 2) Емоційного, який передбачає сприяння стану психофізіологічної когерентності та прийняття засад культури.
- 3) Когнітивного, передбачає засвоєння знань психолого-педагогічних основ креативності.
- 4) Конативного, тобто оволодіння специфічними навичками — прийомами і методами генерування та аналізу ідей.
- 5) Результативного, який передбачає створення креативного продукту.

Енциклопедія освіти роз'яснює поняття креативність як творчий дух і потенціал індивіда, як творчі здібності, що проявляється не тільки в

оригінальних продуктах створених індивідом, а й мисленні, почуттях, спілкуванні з іншими людьми. У педагогічному словнику під креативністю трактують творчі можливості особистості, що можуть виявлятися у спілкування, почуттях, мисленні, деяких видах діяльності і характеризують особистість загалом або її окремі сторони, продукти діяльності, процес їх створення.

Спираючись на думку вченого Р. Стернберга, талановитою є та особа, яка встановлює значеннєві зв'язки, обмірковує висунуту ідею та її функції стосовно інших елементів. Креативність передбачає готовність особистості йти на ризик, долати перешкоди, внутрішню мотивацію, толерантність до невизначеності, вміння протистояти шаблонній думці.

Науковець С. Сисоева є прихильником думки, що креативність є фундаментом творчої особистості, сукупність творчих задатків і умінь особистості, які зумовлюють відповідний рівень розвитку творчих якостей особи, її пізнавальних процесів із урахуванням певних об'єктивних умов.

К. Батовріна, Л. Виготський, О. Куцевол, В. Дружинін, О. Кононко, І. Подорожна, Л. Пузеп вбачають у креативності здатність до творчості:

- яка виявляється в різних сферах активності й розглядається як відносно незалежний фактор обдарованості та є умовою самореалізації особистості;
- людини, щоб реалізовувати свої креативні потреби досягнення і створення нового оригінального продукту своєї діяльності, рівень креативних домагань як показник складності цілей, які ставить перед собою людина в процесі творчої діяльності;
- у будь-яких сферах людської діяльності; як здатність продукувати різноманітні оригінальні ідеї й шляхи їх застосування.

На думку К. Шмідта, креативність — це діяльність суб'єкта, в результаті якої виникає новий продукт. Креативність є важливою людською якістю, яка базується на винахідливості, продукуванні ідей або здатності придумати багато

рішень проблемних питань; генеруванні нових, оригінальних ідей та концепцій. Креативність проявляється на високому рівні в різних сферах людської діяльності протягом усього життя.

К. Шмідт акцентує увагу на тому, що поняття «креативність» стосується лише особистості, а не продукту творчого процесу. Дослідник виокремлює декілька характеристик, які створюють образ креативної людини, таких як:

- особливий спосіб сприйняття світу (наприклад, захоплення, свіжість погляду);
- незалежність і сміливість;
- відсутність страху перед невідомим;
- спонтанність і експресивність;
- здатність сконцентруватися й захопитися завданням;
- соціалізація і готовність діяти для інших і з іншими;
- можливість інтеграції протилежностей.

Шість параметрів креативності:

- 1) здатність до визначення і постановки проблеми;
- 2) здатність до генерування великої кількості ідей;
- 3) гнучкість мислення — здатність до продукування ідей;
- 4) оригінальність — можливість відповідати на стимули нестандартно;
- 5) здатність удосконалювати, модифікувати, змінювати об'єкт, додаючи деталі;
- 6) здатність розв'язувати проблеми — тобто вміти аналізувати та синтезувати.

Дослідити рівень креативності досить важко. Вчена Д. Богоявленська критикує тести креативності, та підкреслює той факт, що існуючі тести мають певну кількість неординарних відповідей, які ніяк не пов'язані з механізмами творчості. Враховуючи це, досить часто фіксуються високі показники

креативності у дітей зі зниженим інтелектом і високим мотивом досягнень, які швидше говорять про компенсаторний механізм і психологічний захист [2].

У свою чергу вченою у 1969 році, був запропонований метод «Креативне поле» з метою діагностики творчих здібностей. Він дає можливість аналізувати результати за двома параметрами:

- здатність до навчання, тобто оволодіння новою діяльністю, яка задається в експерименті;
- прояв творчих здібностей як пізнавальної самодіяльності, тобто здатності нестимульовального виходу на відкриття закономірностей, імпліцитно існуючих в системі експериментальних завдань.

Валідність методу експериментально доведена на більш, ніж 7500 випробовуваних різних професій і вікових груп (від 5 до 80 років). Надійність методик, створених та реалізованих за принципом «Креативного поля», підтверджена в декількох циклах досліджень за трьома релевантними методиками [6].

Для розвитку креативності в учнів є ефективними такі прийоми:

1. Навчання в грі. Метод змагань та драматизації.
2. Розв'язання навчальних кейсів.
3. Написання власних оповідань та віршів.
4. Командна робота для формування навичок співпраці.
5. Метод «Шість капелюхів» Е. де Боно.

Оцінювання креативних завдань здійснюється за продуктом, створеним дитиною у результаті креативної роботи. Можуть оцінюватися креативні продукти, які створює учень — це вірші, презентації, твори. Вони оцінюються з точки зору їхньої неповторності і відмінності від традиційних рішень.

Отже, креативне мислення — це не вроджений талант, а навичка, яку необхідно розвивати та тренувати. Креативність є складовою моделі 4К, і саме комплексний розвиток навичок допоможе вчителю сформувати особистість

учня, яка матиме власну точку зору; свої погляди та амбіції; знаходити вихід з нестандартних ситуацій; зможе соціалізуватись та самореалізуватись у сучасному інноваційному світі.

1.2. Розвиток критичного мислення як психолого-педагогічна проблема

У наш час життя створює нам чимало перешкод, завдань, які потребують нових рішень та нестандартного способу мислення. У час інноваційних технологій суспільство потребує нових спеціальностей та нових фахівців, які не тільки відтворюють завчені знання, а насамперед, фахівці, які можуть аналізувати інформацію, жваво знаходити рішення до завдань, мають нестандартне, творче мислення. Дякуючи такій навичці як критичне мислення, діти та дорослі можуть оцінювати та відрізнити правдиву та фейкову інформацію, яку щодня отримує з різних джерел.

Було проведено безліч досліджень, що ставили за мету визначити на які компетенції орієнтується сучасне суспільство. Проаналізувавши список актуальних навичок, які необхідні для успішної кар'єри (запропонований економічним форумом у Давосі), ми розуміємо, що критичне мислення піднялося у рейтингу з 4 до 2 місця. Навички критичного мислення стають на передові місця.

Розвиток критичного мислення (КМ) займає вагоме місце і є в переліку наскрізних завдань навчально-виховного процесу, зазначеним у Концепції Нової Української Школи.

Вивчення даної проблематики є не новою, але враховуючи крайні зміни в системі освіти, коли відбулась зміна у парадигмі навчального процесу, питання розвитку критичного мислення набуває актуального значення, вчені знову повертаються до більш детального вивчення та дослідження цієї навички. Наприклад, такі вчені, як Д. Стіл, К. Мередіт, Ч. Темпл стверджували, що

критичне мислення — це досить складний ментальний процес, він починається із залучення інформації, а закінчується прийняттям певного рішення.

Дайана Халперн дає визначення критичного мислення, як використання таких когнітивних навичок та стратегій, які підсилюють імовірність отримання бажаного результату. Таке мислення відрізняється цілеспрямованістю, логічністю та виваженістю.

Враховуючи цю точку зору можна зазначити, що під КМ розуміють особливий, нестандартний тип, спосіб мислення, який поєднує:

1. Аналіз, синтез, процес аргументованої оцінки достовірності та цінності інформації.

2. Навички пошуку проблем, їх причин та передбачення наслідків. А також вміння формулювання різних альтернативних гіпотез щодо розв'язання проблемних ситуацій та питань різного рівня складності.

3. Здатність особистості ухвалювати важливі, зважені рішення.

4. Уміння генерувати, змінювати власну позицію враховуючи нові факти та аргументи співбесідників.

Учена О. Белкіна-Ковальчук зазначала, що критичне мислення потрібно розуміти, як сформовану або ж природну здатність людини до незалежної, самостійної оцінки відносно деяких аспектів: думок та поглядів різних людей, наукової інформації; явищ навколишньої дійсності; стимулювання, мотивація та прагнення до оптимального, кращого розв'язку завдань; перегляд та руйнування стереотипів; вміння знаходити та виокремлювати позитивні та негативні сторони, як в інших людей, так і у власних діях.

Уміння критичного мислення учнів можна об'єднати і охарактеризувати трьома основними групами:

- 1) інформативні компетентності. Основним є вміння працювати з даними, використовувати їх для розв'язання поставлених завдань і проблем у будь-якій сфері життєдіяльності;

2) рефлексивні компетентності. Одними з провідних проявів рефлексії мислення є: самоконтроль та самооцінка діяльності, контролювання, регулювання дій та операцій, усвідомлення засад і способів реалізації діяльності;

3) дослідницькі компетентності. До них можна віднести такі якості, як здатність до аналізу, синтезу, узагальнення, формалізації; виявлення і формулювання проблем; здатність до моделювання різних ситуацій та передбачення їх результатів.

На думку вченого Ральфа Х. Джонсона, критичне мислення — це особливий, специфічний вид розумової діяльності, який дає змогу людині здійснити раціональне судження стосовно запропонованої їй точки зору. У свою чергу, М. Ліпман наголошує, що однією з провідних та вагомих ознак КМ є самостійність суджень. Тоді в основі мисленнєвих операцій лежить творчість, яка не зводиться до тривіального відтворення, яке спрямоване на стереотипи та чіткі алгоритми виконання.

На думку Р. Пауля, критичне мислення є організованим, раціональним, само спрямованим мисленням, яке вміло переслідує мету мислення в певній сфері знань або інтересів особистості. О. Тягло розуміє під критичним мисленням активність розуму, яка спрямована на виявлення і виправлення своїх помилок, точність і правильність тверджень і міркувань. Дослідниця О. Пометун схиляється до думки, що критичне мислення — це здатність людини розуміти власну позицію, вміння продукувати нові ідеї, аналізувати факти, події, інформацію і оцінювати їх.

Критичним мисленням (КМ) слід розуміти, як особливий вид розумової діяльності, з такими характерними ознаками: вироблення стратегій прийняття нових, нестандартних, правильних рішень у розв'язанні будь-яких завдань на основі засвоєння, аналізу, опрацювання відомостей; мимовільна реалізація рефлексивних дій: аналітичні, перевірочні, контролюючі та оцінні; аналіз різних

думок, зокрема й власних; вияв життєвої позиції; об'єктивне оцінювання власне процесу та кінцевого результату своєї та сторонньої діяльності.

Критичне мислення характеризується самовдосконаленням, тобто такий тип мислення є науковим за своєю суттю. Завдяки науковому підтексту, науковому мисленню, яке постійно в русі, самовдосконалюється, забезпечує науково-технічний та суспільний прогрес. Критичне мислення є не тільки наслідком демократії, а й важливим чинником її формування, воно є частиною підготовки громадян, необізнаних у політичних маніпуляціях влади, до життя в лояльному демократичному суспільстві. Саме тому педагогічна діяльність, яка урешті-решт спрямована на побудову ідеального суспільства, і в цьому сенсі навіть один шкільний клас, навчений основам критичного мислення, є кроком у напрямку досягнення великих цілей.

За словами директора Міжнародного центру лідерства і освіти Вілларда Даггета, світ у якому будуть жити наші діти змінюється у чотири рази швидше, ніж наші підходи до навчання, наші школи. Тому вчителі мають не боятись змін, а навпаки, бути тими, хто розуміє навіщо вони необхідні, що чекає на учнів у майбутньому та впроваджує зміни у повсякденному шкільному житті учнів. Адже, зовсім скоро успішним працівником буде той, хто здатен змінювати не роботу, а змінювати саме галузь працевлаштування. Для цього особистість має володіти навичками трансформації вже отриманих знань та вмінь і пристосуванням їх до нової галузі.

Проаналізувавши статті та різні джерела, ми дізнались, що 65% учнів, які наразі відвідуються початкову школу, працюватимуть у професіях, які нам ще не відомі, ще не створені.

КМ не варто плутати та уподібнювати до:

- простого запам'ятовування (запам'ятати не означає обмислити та зрозуміти зв'язок);

- розуміння різних складних процесів та ідей (коли ми працюємо над розумінням ідей інших, наше власне мислення пасивне — ми лише сприймаємо те, що створив хтось інших, а не творимо власне);
- творчого, інтуїтивного мислення (при такому мисленні мозок працює несвідомо — у цьому є головна відмінна риса).

Людина, яка бажає розвивати критичне мислення або володіє цією навичкою, керується такими засадами:

- 1) Має недовіру та скепсис до нової інформації, особливо з неперевіраних джерел. Однак дослухається до думки інших та не вважає, що завжди має рацію.
- 2) Проводить власне дослідження та зважає на мотив вчинку.
- 3) Керує емоціями.
- 4) Ставить запитання, не боїться помилятись.
- 5) Розкладає великий потік інформації на менші частини.

Критично мислити вийде лише в тому випадку, якщо у людини буде певний багаж знань або інформації, щоб її можна було порівнювати, оцінювати і аналізувати, тобто піддавати критиці. Тому для формування цієї навички школа має все необхідне — навчає (дає знання, вміння, навички), виховує та розвиває.

Тому ті люди, які стали на шлях розвитку критичного мислення, володіють деякими характерними рисами, на які ми й звернемо більше уваги, а саме:

1. Самостійність. Критичне мислення має індивідуальний характер, тому ніхто замість нас не зможе аналізувати, знаходити рішення, тобто критично мислити. Ми маємо створити власну модель поведінки — вміти відстоювати свою позицію, спостерігати і бути уважним до деталей, застосовувати аналітичні навички у різних ситуаціях.

2. Допитливість. Цікавість до знань або поглиблення вже відомого є поштовхом до зародження нових міркувань. Спочатку виникає питання і людина починає критично мислити — з'ясовує проблеми, і шукає шлях до їх вирішення.

3. Чітка, переконлива аргументація. Пошук вирішення проблемного питання та вміння пояснити шлях власних суджень за допомогою обґрунтованих доказів.

4. Соціальність. Зважаючи на те, що для КМ характерним є скепсис, деякі люди не звертають увагу на думку інших, вважаючи її неправильною. І тому можуть обмежити своє коло спілкування, але це хибний шлях. Адже, під час процесу спілкування ми обмінюємось думками, ідеями і в результаті чого уточнюємо, змінюємо або ж укріплюємо власну позицію, яка в свою чергу є відшліфованою соціумом.

5. Наполегливість. Без докладання зусиль ми не отримаємо результату — це стосується не тільки спортивних досягнень, як часто ми звикли думати. Щоб знайти інформацію, зрозуміти або побудувати логічні зв'язки, сформувані власну позицію — це все потребує часу та зусиль.

Технологія розвитку критичного мислення така, що потрібно регулярно тренуватися, причому починати такі тренування можна абсолютно в будь-якому віці. Систематичні заняття дозволяють досягти нового рівня розвитку, усвідомлювати причини певних проблем, долати перешкоди, оцінювати ситуації та ін. Саме тому критично мисляча людина перед прийняттям рішень може поставити собі запитання, такі як: чому я вирішую саме так? Що саме на мене вплинуло? Якими є інші варіанти? За допомогою таких запитань, ми можемо навчити учнів глибинно мислити, брати до уваги інші шляхи вирішення проблеми, а також аргументувати свою позицію.

Ш. Амонашвілі та В. Сухомлинський в своїх працях говорили про розвиток пізнавальної, творчої активності, можливість учнів заперечувати

педагогу, висловлювати власні думки. Свого часу В. Сухомлинський наголошував, що школа не має бути коморою для знань, а повинна бути середовищем думки. Також важливу роль педагог відводив такому вчителю, який вміє скерувати хід думок школярів так, щоб вони активно, зосереджено прагнули зрозуміти щось нове. Ці думки є актуальними і нині.

Учитель має усвідомлювати, що розвиток такої навички як КМ — це запорука успішного майбутнього для учня. Ми можемо назвати декілька позитивних аспектів, які забезпечать краще та більш збагачене життя: відчуття свободи волі; астереотипне мислення; розширення світогляду; глибоке розуміння себе, своїх бажань, цінностей та потреб; сміливість у прийманні рішень; контроль емоційного стану, врівноваженість та внутрішній спокій; здатність протистояти інформаційному тиску та не піддаватись до маніпуляцій; екологічне та толерантне ставлення до членів колективу, класу, групи.

На думку Девіда Клустера, критичне мислення має декілька важливих аспектів. По-перше, під критичним мисленням розуміють самостійне мислення. На уроках, які спрямовані на розвиток критичного мислення, кожен учень формує власні ідеї та переконання незалежно від інших. Отже, мислення є критичним тільки тоді, коли воно індивідуальне.

По-друге, початковим пунктом критичного мислення є інформація. Прагнення до знань мотивує людину, і вона починає мислити критично. На думку Д. Клустера, люди будь-якого віку здатні мислити критично, а під час навчання розумові здібності вдосконалюються, діти вчаться критично обмірковувати будь-яку нову інформацію.

По-третє, навички критично мислити починаються з постановки питань і усвідомлення проблем, які необхідно розв'язати. Оскільки учні дуже допитливі, тож завдання вчителів полягає у тім, аби викликати в них інтерес до нових завдань, навчити їх міркувати.

По-четверте, критичне мислення потребує переконливої аргументації. Критично мисляча людина знаходить власне розв'язання проблеми й аргументує цей вибір. Саме з педагогічної точки зору корисно уявити собі критичне мислення як чіткий перелік мисленнєвих операцій, яких поетапно крок за кроком можемо навчати учнів.

Отже, проаналізувавши думки вчених, ми можемо зробити висновок, що критичне мислення характеризується певними ознаками:

- 1) Незалежність мислення, відносна самостійність думок, активне висловлювання думок;
- 2) Вміння помічати помилки у власних висловлюваннях та в інших людей, уміти протистояти навіюванню думок;
- 3) Прагнення до знаходження оптимальних шляхів розв'язання завдань;
- 4) Вміння комунікувати та обґрунтовувати власну позицію.

Необхідно зазначити, що розвиток критичного мислення поєднує в собі вищенаведені ознаки, і не існує вправ чи завдань, які б впливали лише на один аспект, тільки на їх сумарну кількість.

Процес критичного міркування не має чітко установлених кроків, однак, вчені визначили 4 умовні етапи:

1.	Породження або зіткнення з проблемою, що в свою чергу спонукає до усвідомлення задачі.
2.	Намагання подолати проблему знайомим методом. Але цей варіант не спрацьовує і виникає блокада.
3.	Переструктурування знань. Відбувається процес осяяння, тобто знаходження нових способів дій.
4.	Розв'язок. Обґрунтування винайденого рішення і його презентація.

Також учені звертають увагу на те, що уроки, які мають на меті розвиток КМ, утворені з трирівневої структурної ланки [37]:

1) Актуалізація — вчитель налаштовує, мотивує дітей до пізнавальної діяльності, акцентує увагу на вивченому матеріалі, який буде необхідний для подальшого вивчення на цьому уроці.

2) Осмислення — це основна частина уроку. Завдання вчителя створити проблемну ситуацію (декілька), яку учні мають вирішити за допомогою обговорення, пошуку та встановлення причинно-наслідкових шляхів.

3) Рефлексія (підбиття підсумків). Досить часто вчителі недооцінюють цей етап, можуть забути провести, або поспіхом запитати лише декількох учнів. Однак, саме завдяки тому, що учні діляться своїми думками, враженнями від уроку, вчитель розуміє ступінь та якість засвоєння матеріалу. На цьому етапі учні не тільки висловлюють власну думку, а й систематизують, узагальнюють матеріал, дають оцінку власній діяльності на уроці.

Коли вчитель вирішує використовувати у своїй діяльності методи, техніки формування і розвитку КМ, він зобов'язаний дивитись на ситуацію свідомо, тобто розуміти, що навчити учнів молодшого шкільного віку мислити критично з перших двох уроків фактично неможливо. Критичне мислення формується поступово, і є результатом довготривалої, плідної роботи як вчителя, так і учнів.

Для розвитку критичного мислення на уроках української мови в початкових класах можна використовувати безліч різних інноваційних технологій, методів, коригувати та змінювати вже відомі вправи, створювати власні, які допомагають розвивати в учнів сприйняття явищ, предметів, подій з різних аспектів, сторін; дозволяють успішно керувати навчально-виховною діяльністю; уміло враховувати різноманітні можливості учнів та формувати риси творчої, самостійної, критично мислячої особистості.

Отже, можна зробити висновок, що розвиток критичного мислення — це розвиток, вдосконалення уміння усвідомлювати різноманітні ситуації, долати та враховувати певні обмеження; — це той засіб, що наблизить людину до більш

глибоко аналізу того, що відбувається, більш цілісного сприйняття та усвідомлення, оскільки забезпечує саме самостійне досягнення діяльності в різних її проявах. Аналізуючи стрімкий розвиток сьогодення, зміни, які відбуваються у всіх сферах життєдіяльності, можна сказати, що КМ — це не тільки навичка майбутнього, а базова навичка сьогодення, якою мають володіти всі. А насамперед — учителі, адже вони навчають дітей та вкладають зернята сумнівів, що в свою чергу породжує критичне міркування в учнів.

1.3. Важливість комунікативних навичок у системі становлення комунікативної компетентності учнів

Комунікативна діяльність супроводжувала людство з початку його існування — піктограми, вигуки, листи та ін., було невід'ємною частиною історії. Для кожної людини потреба в спілкуванні є базовою, невід'ємною частиною буденного життя. Процес спілкування дозволяє обмінюючись інформацією повідомляти щось про себе й одночасно дізнаватись нові факти від оточуючих. Розвиток комунікативних навичок здійснюється на всіх уроках в початковій школі, особливу увагу варто звернути на можливості та потенціал уроків української мови, які досить часто недооцінюють. Комунікативні навички не втрачають своєї цінності в сучасному світі, де технології дають можливість отримувати знання через Інтернет. Добре розвинена комунікабельність необхідна задля того, щоб без перешкод вести переговори, виступати на загал, знаходити спільну мову з будь-яким співрозмовником.

Комунікативні навички є складовою моделі 4К. Ефективна, тобто дієва, комунікація пов'язана з процесом розвитку в людини комунікативної компетентності (КК), яку трактують, як здатність висловлювати та інтерпретувати власні думки, почуття і факти в письмовій та усній формах, і до того ж ефективно комунікувати в різних життєвих, соціальних ситуаціях.

Термін «комунікація» учені трактують, як уміння учня не тільки ставити, а й відповідати на запитання вчителя, однолітків, звертатись за поясненням до інших, а також уміти пояснювати свої пропозиції та дії. Найбільш близьким синонімом до слова «комунікація» є спілкування.

Спілкування — це необхідна умова задля нормального, здорового розвитку людини як особистості і як члена суспільства, умова його фізичного та духовного здоров'я. Відсутність або його брак може деформувати особистість, адже, спілкування є практично в основі всього, що ми робимо і слугує умовою для встановлення взаємозв'язків і співробітництва учнів.

Комунікація — це суспільний процес, за допомогою якого відбувається обмін інформацією задля передачі відомого чи запитів і досягнення бажаних результатів. Цей процес може відбуватись в будь-якій формі: від написання твору або читання книги до виступу з презентацією чи участі в дискусіях.

Питання формування та розвитку комунікативних умінь є одним з основних проблем сучасного освітнього процесу, однак не є новим. Над дослідженням та опрацюванням значення комунікативних навичок працювали такі видатні лінгвісти та педагоги: Я. Грот, Ф. Фортунатов, О. Потєбня, Ф. Буслаєв, К. Ушинський, В. Сухомлинський. Вони вбачали мету навчання у формуванні та подальшому розвитку комунікативних здібностей.

Комунікативні навички відіграють важливу роль у процесі становлення учнівського колективу, формуванні кола спілкування, нових знайомств, вибудовування продуктивних взаємин, роботі в групах, вирішення конфліктних ситуацій та у багатьох інших сферах життя. Тому вивчення даної теми є актуальним і сьогодні.

На більш сучасному етапі вивченням проблеми розвитку комунікативних навичок займаються такі вчені, як М. Вашуленко, О. Хорошковська, В. Капінос, Т. Ладиженська. Однак учені не можуть дійти спільної думки стосовно трактування поняття «комунікація». На думку вчених А. Леонтєва й І. Зимньої,

комунікація та спілкування є синонімами. У свою чергу, Г. Андреева переконана, що комунікація — є компонентом спілкування, який передбачає обмін інформацією, думками та міркуванням між учасниками спілкування. Звертаючи увагу на погляди С. Рубінштейна, можна сказати, що комунікація — це складний та багатоплановий процес, який передбачає встановлення та розвиток контактів між людьми. Процес спілкування виник саме завдяки потребі людей у співпраці, тобто мати спільну діяльність. Він включає такі компоненти, як обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприймання й розуміння інших людей.

Структура комунікативних навичок містить 3 елементи:

1. Готовність до комунікації — тобто відсутність остраху при входженні в комунікацію, передбачає наявність готовності відповідати на запитання інших та ставити власні.

2. Адаптація до цілі та контексту — уміння доцільно обирати різні вербальні та невербальні засоби комунікації враховуючи ситуації спілкування.

3. Переконуюча комунікація — вміння ефективно використовувати вербальні та невербальні засоби для досягнення поставленої комунікативної цілі.

Здатність людини до комунікації називається комунікативністю. Це взаємодія людей в процесі спілкування, яке засноване на обміні інформації. Тобто це не тільки висловлення власної думки, але й активне слухання співрозмовника. Проаналізувавши різні джерела, ми з'ясували, що вчені трактують комунікативність як вмотивованість будь-якої дії особистості, тобто виконання дій не завдяки зовнішньої мотивації, а за власної ініціативи. Комунікативність у свою чергу передбачає володіння комунікативними вміннями. Якщо яка-небудь комунікативна навичка погано розвинена, то у людини виникають труднощі при спілкуванні.

Комунікативні вміння — це здатність встановлювати, а також підтримувати контакти зі співрозмовниками та з іншими людьми загалом, використовувати власні здібності, які необхідні задля створення ефективної комунікації в ситуаціях міжособистісного спілкування. Це, по суті, здатність розуміти, що має на увазі співрозмовник, і в свою чергу, бути зрозумілим для інших, вміти домовлятися та досягати своєї мети завдяки процесу спілкування. Комунікативні навички виконують багато важливих функцій в розвитку особистості, наприклад такі, як:

- забезпечують психологічний комфорт;
- задовольняють базову потребу в спілкуванні;
- дозволяють ефективно організувати спільну діяльність;
- допомагають реалізувати себе та самостверджуватись у соціумі.

До ключових навичок комунікації відносять:

- 1) Чітке розуміння та визначення бажаних результатів у процесі комунікації.
- 2) Створення чіткого, виразного послугу: моделювання повідомлення, яке найефективніше відобразить зміст, і в свою чергу, буде супроводжуватись невербальними засобами комунікації.
- 3) Моделювання свідомості інших, тобто усвідомлення рівня освіченості співрозмовників, їх позиції та емоцій.
- 4) Конвенційність — уміння слідувати правилам, нормам, дотримуватись дисципліни, враховуючи контекст спілкування.
- 5) Уміння усвідомлювати соціальні та культурні відмінності.
- 6) Здатність обирати необхідні канали комунікації.
- 7) Активне слухання.
- 8) «Глибоке читання» — полягає у здатності критично аналізувати текст і мовлення.

Виокремлюють такі функції комунікації в сучасній організації:

— інформаційна — передача інформації будь-якого характеру;

— спонукальна — відбувається активізація всіх можливих варіантів взаємодії між особистостями, скажімо, коли необхідно підтвердити конкретні дії, змінити емоційний фон співрозмовника або його переконання, організувати людей;

— перцептивна — ментальне сприйняття один одного, яке впливає на подальший процес комунікації між людьми;

— експресивна — має вплив на сприйняття людини, на її емоційний фон.

Учені об'єднали комунікативні вміння у три групи:

1. Комунікативні або мовленнєві — вміння, які передбачають здатність чітко та зрозуміло висловлювати, а також аргументувати власну думку й позицію, переконувати співрозмовників, робити висновки, аналізувати власне висловлювання, доводити істинність своїх поглядів стосовно певних проблемних питань.

2. Перцептивні — це вміння, які дають можливість слухати і чути співрозмовника, проявляти емпатію, відчувати та враховувати емоційний стан іншої людини, а також здійснювати рефлексію.

3. Інтерактивні — іншими словами це вміння взаємодіяти з усіма учасниками процесу комунікації. Вони зосереджені на здатності ввічливо та толерантно висловлювати думки, підтримувати бесіду, ставити коректні запитання, вміти знайти компроміс та загалом уникати конфліктних ситуацій зі співрозмовником, керувати власними емоціями та почуттями.

Формування комунікативних навичок відбувається практично з самого народження людини (усні комунікативні навички). У цьому процесі провідне значення має найближче оточення дитини — спочатку сім'я, а потім друзі, однокласники, вчитель. Тому для створення успішної комунікації ми пропонуємо вчителю звернути увагу на такі стратегії:

1. Сприятливий психологічний клімат у класній кімнаті. Атмосфера доброзичливості, взаєморозуміння та взаємопідтримки буде сприяти вільному висловлюванню учнів. Учителю слід звернути увагу та навчити учнів не критикувати інших за висловлювання думок, які суперечать їх власним. Слід звернути увагу на те, що деякі учні можуть соромитись, боятись висловлювати власну думку назагал. У цьому випадку, вчителю варто прийти на поміч учню, наприклад, написати на дошці початок кількох речень з промови, і таким чином, дитина буде мати підказку і почуватиме себе впевненіше.

2. Невербальні засоби спілкування. Учитель має звернути увагу та пояснити, що спілкування може бути вербальним (за допомогою слів) та невербальним (міміка, жести, положення тіла в просторі). Проте, використовувати невербальні засоби потрібно доречно, не перенасичувати свій виступ ними. Обов'язково потрібно наголосити, що під час промови, учень має встановити зоровий контакт з публікою, підкріплювати бесіду кивками головою, посмішкою, а також використовувати мову тіла.

3. Групова та командна робота. Під час роботи у групі чи команді, учні вчаться домовлятися, чути один одного, висловлювати власні думки, формують навички аналізу отриманої інформації, встановлення та виокремлення головного і другорядного, тренують витримку та посидючість, пізнають один одного з різних сторін. Варто пояснити, що спілкування неможливе без зорового контакту між співрозмовниками, а також необхідно показати зацікавленість та готовність до розмови за допомогою виразу обличчя та положення тіла.

4. Зворотній зв'язок на уроці. Ученими було доведено, що елементи зворотного зв'язку є надзвичайно важливими у процесі спілкування в класі. Похвала (позитивний відгук) формує впевненість в учнів, сприяє формуванню позитивної атмосфери в класі, надає віру у власні сили. Однак, похвала має бути заслуженою і не надто частою, бо в іншому разі виникнення звикання і не

матиме мотиваційного, позитивного ефекту. Також учитель має обов'язково навчити учнів не тільки давати відповідь на поставлене запитання, а й формулювати власні та ставити їх до інших учнів і вчителя. У цьому пункті, ми хочемо наголосити на чіткій та зрозумілій дикції, як у вчителя, так і в учнів — це впливає на якість комунікації. Висловлювання бажано формулювати логічно, послідовно та коротко.

5. Активного слухання. Більшість непорозумінь виникає через неуважне слухання співрозмовника. Вчитель має роз'яснити навіщо учням активне слухання, адже це гарант порозуміння між усіма учасниками розмови. Спікера потрібно уважно і зосереджено слухати, у випадку виникнення непорозумінь не боятись поставити запитання, уточнити інформацію.

6. Технічні навички. Використання сучасних засобів навчання (комп'ютери, відео, аудіозаписи) допомагає підвищити рівень розвитку комунікативних навичок в учнів. За допомогою аудіо- чи відеозаписів учні зможуть збагатити словниковий запас, ліпше зрозуміти нову інформацію, краще зрозуміти героїв творів та приміряти їх ролі серед учнів класу та розширити знання про комунікацію в цілому.

Вивчивши досвід праць вченої Полукетової, ми дізнались, що існують чотири етапи становлення комунікативних умінь в учнів початкової школи:

1. Мотивація — розкриття учням значення комунікативних умінь для досягнення цілі спілкування;

2. Ознайомлення — передбачає знайомство школярів зі змістом комунікативного уміння;

3. Оволодіння вміннями — створення в освітньому процесі навчання ситуації суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчання з ціллю опанування комунікативним вмінням;

4. Удосконалення умінь — передбачає самостійне використання учнями початкової школи комунікативних умінь в процесі спілкування.

Одним з основних, провідних завдань уроку української мови є формування правильної та чіткої вимови, що в свою чергу має на меті формування комунікативних навичок учнів. Мовленнєвий розвиток учня початкової школи спирається на теоретичні знання, які потім будуть застосовувати під час практичного спілкування. Ми пропонуємо вам додати до своєї педагогічної скарбнички такі 5 завдань, які допоможуть вчителю розвивати комунікативні навички учнів на уроках української мови:

1. Обговорення дискусійних запитань. Наприклад, обговорення та визначення типів речення зі зміною інтонації та передачею ролі диктора іншому.

2. Постановка запитань за змістом тексту.

3. Творче продовження тексту, а також обговорення ілюстрації до завдань.

4. Презентація проєктів.

5. Передбачення правил та висновків. Тобто обговорення та прогнозування можливих правил, наприклад, чому деякі слова пишемо з апострофом, чи помітили ви після яких букв ставимо апостроф?

Таким чином, можна зробити висновок, що комунікативні навички належать до навичок, які вимагають розвитку. Тобто необхідно виховувати та розвивати в учнів навички ефективної комунікації, які у подальшому дозволять учню висловлювати та аргументовано доводити власну думку, вміти презентувати себе, адаптуватись у новому мовному середовищі, відтворювати отриману інформацію та адекватно ставитись до конструктивної критики.

1.4. Роль командної роботи для формування активної комунікативної позиції учнів молодшого шкільного віку

Уміння ефективно співпрацювати з іншими є важливим елементом у формуванні особистості та є складовою навичок технології 4К. Завдяки зміни парадигми навчання, вчителі починають більше звертати увагу на організацію

командної роботи, де кожен з учасників може розкрити свій потенціал і несе відповідальність за власну роботу. Така форма роботи є ефективним засобом мотивації, заохоченням до активної участі в процесі обговорення колективних питань, розвитку критичного мислення, а також низки моральних якостей.

Командна робота або кооперація — це спільна діяльність двох або більше осіб, які бажають досягти поставлену мету; є формою організації освітнього процесу, яка передбачає спільне планування, взаємонавчання та взаємоконтроль учнів під опосередкованим керівництвом учителя. Тому вчитель перед застосуванням групової роботи має ретельно продумати завдання, а також всі можливі труднощі, які можуть виникнути в учнів, бо інакше така форма роботи не матиме успіху.

Термін «команда» почали застосовувати в лексиконі спортсменів. Однак, у сучасному світі дане поняття проникло і в інші сфери, наприклад, освітню.

Команда — це термін, який використовують для позначення невеликих за кількістю груп осіб (від 3 до 12), що мають сплановану та яскраво виражену мету та інтенсивну взаємодію між усіма членами групи. Важливим аспектом є те, що при першій спільній роботі учасники обговорюють (можна прописати) правила, яких будуть дотримуватись, і завдяки яким відбувається налагоджена, продуктивна діяльність команди. Кооперація проявляється в умінні та готовності вносити ідеї та брати відповідальність за певну частину роботи, звертатися за допомогою, обговорювати дискусійні питання та вислуховувати думки інших членів групи.

Головні риси командної роботи:

1. Спільна робота. Важливо навчити дітей, що команда — це єдине ціле, кожен член якої доповнює іншого і результат залежить від кожного учасника.
2. Визначені статусно-рольові відносини. Кожен учасник команди розуміє свою цінність, обізнаний в стратегічних цілях, розуміє повноту

ситуації, а також має перелік особистих завдань і несе відповідальність за їх виконання.

3. Автономія. Кожна команда є автономною, самостійно встановлює правила поведінки, обирає способи реалізації поставлених завдань і т.п..

4. Комунікація. Працюючи разом учні ввічливо, чемно спілкуються, вирішують конфлікти та з повагою ставляться один до одного.

5. Синергія. Тобто ефект від командної роботи приносить набагато ліпший результат від роботи окремих людей. Спільна робота над вирішенням проблемного завдання може дати набагато більше, ніж якби тотожну роботу кожен учень повністю виконував самостійно.

Кожна діяльність має як позитивні, так і негативні сторони. Тому для визначення доцільності впровадження до освітнього процесу кооперації, необхідно розглянути її переваги та недоліки.

Переваги командної роботи (за Патріком Ленсіоні):

1. Почуття внутрішнього комфорту.
2. Надання зворотного зв'язку.
3. Уміння просити про допомогу.
4. Уміння визнавати помилки.
5. Прийняття ризиків.

Недоліки:

1. Страх конфлікту.
2. Відсутність довіри.
3. Нестача прихильностей до взятих на себе зобов'язань.
4. Байдужість до результатів.
5. Уникнення підзвітності.

Також, беручи до уваги всі проаналізовані джерела, хочемо додати ще декілька пунктів-переваг командної роботи:

- розвиток комунікативних здібностей;

- ефективне спілкування є запорукою покращення процесу соціалізації учнів;
- розвиток моральних якостей учнів, які мають вагомий вплив на результат колективної праці. Командна робота спонукає до толерантності, ефективної дискусії, визнання чужої думки, терпимості, порядку, коректної дискусії, вміння до самоорганізації та самоконтролю, відповідальності;
- можливість виконання завдань у пришвидшеному темпі завдяки їх розподілу;
- творче розкриття, як окремого учня, так і цілого колективу.

Співпраця в парах готує учнів для подальшої роботи в групах. Групова робота є унікальною організацією уроку, яка забезпечує взаємодію між учасниками освітнього процесу в межах класу, а також робить керування вчителя непрямим, опосередкованим. Учитель виступає організатором початку та кінця робочого процесу, тобто: продумує та формулює завдання, підготовлює спільну інструкцію по їх виконанню, приймає участь в оцінці результатів. Варто наголосити, що оцінюється робота не окремих учнів, а всієї групи, помилки дітей обговорюються в межах групи.

Під час організації групової роботи важливим є процес розподілу учнів класу на групи. Здебільшого вчителі об'єднують учнів у групи враховуючи їх особисті можливості, оскільки, відомо, що слабкому учню у партнери необхідні не стільки сильні учні, скільки терплячі і доброзичливі. Школяру з надмірно високою активністю допоможе партнер, який здібний слідкувати за ходом міркувань. Такий спосіб об'єднання дітей, як «за бажанням» переважно не дає продуктивний результат. У цьому випадку особисті відношення стають головними під час організації роботи та розподілу доручень. Ми пропонуємо вам долучити до своєї практики й такі способи об'єднання учнів:

- За журналом — парні та непарні числа, список учнів навпіл, через одного.

- За датою народження — місяць, сезон.
- Відповідно рядам парт у класі.
- За кольором очей, довжиною волосся або елементом одягу.
- Відповідно номеру варіанту.
- За допомогою лічилки.
- За допомогою жеребу. У скриньку можна покласти різні предмети — квіточки різного кольору, зображення тварин, геометричні фігури.
- За першою літерою прізвища або імені — голосний або приголосний, дзвінкий чи глухий.
- За бажанням учнів.

Командна робота або кооперація — це здатність осіб до ефективної взаємодії з іншими людьми та командами. Важливо, щоб учитель навчився об'єднувати учнів за допомогою найбільш ефективного способу та регулярно змінював їх склад.

Завдяки кооперації в учнів формуються такі вміння, як:

- звертатися по допомогу;
- брати відповідальність;
- оцінювати свій внесок у роботу;
- дослухатись до думки інших;
- оцінювати загальний результат, як власний.

Стратегії кооперації — це викладацькі методи, які визначають, як учні взаємодіють зі змістом. Доктором Спенсером Каганом розроблена велика колекція «32 стратегії» для досягнення різних цілей. Кожна з них має «вбудовані» PIES-принципи та гарантує успіх кооперативного навчання. Також вченим була розроблена формула, керуючись якою, ви отримаєте активність у класі без додаткових матеріалів та змін в освітній програмі: стратегія кооперації + навчальний контент = активність у класі [31].

Варто звернути увагу на потенціал проєктів, адже вони стануть у нагоді під час формування навичок співпраці. Вони вчать учнів працювати у групі, знаходити компроміс, створювати та дотримуватись правил, наприклад користуватись правилом піднятої руки, виявляти взаємоповагу до всіх учасників, бути активними під час обговорень, не перебивати товаришів, не заважати іншим своєю роботою, бути готовим звернутись за допомогою та допомогти іншим, т.ін.

Підручник К. Пономарьової та Л. Гайової для 3 класу «Українська мова та читання» належним чином наповнений, окрім того, що автори пропонують власні теми, завдання для організації проєктної та командної діяльності, він дає можливість учителю виявити свою креативність та орієнтуючись на підручник створити власні завдання для учнів, наприклад:

1. Написати твір, використовуючи певні слова (враховуючи тему, яку вивчають).
2. Створити пам'ятку слів з використання апострофа, слів-винятків або підготувати та провести презентацію значення однієї з частин мови.
3. Намалювати рекламний плакат до міста, яке вам найбільше сподобалось (кожні декілька уроків, учні подорожують містами на сторінках підручника, вивчивши декілька тем можна запропонувати учням таке завдання).
4. Позмагайтесь з однокласниками, хто більше придумає слів з префіксом з.
5. Скласти власну казку про одного з героїв: корінь, префікс, закінчення слова.

Отже, кооперація відіграє вагомую роль в формуванні особистості школяра. Вирішуючи проблемні завдання в парі, команді робота учнів перетворюється із індивідуальної діяльності в співпрацю. Поступово школяр починає відчувати клас, як частину свого світу, він відчуває зацікавленість в підтриманні дружніх стосунків. Працюючи в команді, учень має можливість проявляти ініціативу (вибрати завдання, поради, як організувати роботу); вчитися планувати свої дії, переконувати, нести відповідальність за себе і команду.

Висновки до розділу I

У системі освіти XXI столітті формування та розвиток навичок 4К є ваговою та невід'ємною складовою навчального процесу. Такі навички є запорукою успішного оволодіння знаннями, вони допомагають учневі бути більш активним під час навчання, а також є життєво важливими за межами школи. Володіючи навичками 4К на достатньому рівні, особистість здатна швидко вирішувати буденні проблеми, адаптуватись до нових змін у суспільстві, висловлювати та аргументовано доводити свою позицію, пропонувати креативні ідеї, успішно співпрацювати з усіма членами команди.

Критичне мислення — це тип складного мислення, який дає можливість міркувати про невирішені питання, аналізувати певну проблему, предмет чи явища. Критичне мислення відноситься до навичок, які підпорядковуються лівій півкулі головного мозку. Учень, який володіє навичками критичного мислення на достатньому рівні, вміє аналізувати проблему, відстежувати причинно-наслідкові зв'язки, аргументувати свої дії чи вибір, класифікувати, порівнювати та протиставляти певні явища чи ознаки, давати визначення, описувати та пояснювати щось, а також вирішувати проблемні ситуації та долати труднощі під час навчання.

Завдяки креативному мисленні дитина може генерувати принципово нові ідеї, знаходити шляхи втілення їх у життя. Школяр, який мислить креативно може:

- 1) створити проблемну ситуацію та швидко знайти шлях її вирішення;
- 2) гарно імпровізує: складає казки, гуморески, розповіді тощо;
- 3) поринути в невідоме і неможливе;
- 4) виконувати повсякденні речі новим, незвичним для себе способом;
- 5) ставити незвичні запитання стосовно теми.

Володіння комунікативними навичками на достатньому рівні дозволяє учню: активно слухати співрозмовника (не боятись перепитати та уточнити

інформацію); швидко проаналізувати отриману інформацію; чітко та зрозуміло формулювати та висловлювати власні ідеї до співрозмовників; доречно використовувати невербальні засоби комунікації; стати більш активним членом шкільного колективу.

Кооперація — це форма організації діяльності, за якої декілька осіб прагнуть дійти до спільної мети. Володіння навичкою співпраці є запорукою успішного виконання всіх завдань та створення дружніх зв'язків. Учень, який здатний до ефективної співпраці в команді з іншими її членами, здатен: розподілити ролі та відповідальність за виконання завдань між усіма учасниками; сумлінно виконувати покладені обов'язки; толерантно ставитись до пропозицій щодо вирішення завдань та пропонувати власні ідеї; знаходити компроміс, прагнути якнайкращого досягнення спільної цілі, адекватно оцінювати внесок кожного у загальний результат.

На основі викладеного матеріалу, ми можемо зробити висновок, що навички 4К є надзвичайно важливими для формування обізнаної, соціалізованої, успішної особистості. Вони допоможуть учню реалізувати власний прихований потенціал та покращити рівень розвитку мовленнєвих, комунікативних, творчих та інших здібностей.

РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ НАВИЧОК 4К В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1 Методика розвитку навичок 4К на уроках української мови в НУШ

Нова українська школа надає вчителю можливості, які дозволяють вільно керувати освітнім процесом, однак, більшість вчителів не бажають змінювати власні напрацьовані роками матеріали, перелаштовувати себе та свій клас для чогось нового. Традиційний підхід настільки добре укорінився у шкільну рутину, що перехід до інноваційного, особистісно-зорієнтованого підходу потребує не один рік. Звісно, що традиційна модель більш легка у застосуванні: вчитель надає готову інформацію, ніби транслює її з екрану монітора, учні, натомість, завчають та відтворюють її. Таким чином, відбувається засвоєння матеріалу у великому обсязі та формування шаблонного мислення. Інноваційна модель є категорично відмінною. Вона передбачає залучення учнів до активної пізнавальної діяльності, за якої вчитель виступає в ролі тьютора, наставника (готує різні варіанти завдань з використанням інтерактивних методів). Завдяки такій організації роботи, відбувається підсвідоме формування навичок 4К.

Класна кімната має мотивувати учня до активної діяльності, все, що його оточує не має викликати негативних емоцій. Це стосується як її оформлення, так і емоційного фону класу. Доброзичлива, невимушена атмосфера допоможе учням висловлювати свої думки, спонукатиме їх до обговорення та сприятиме розвитку таких навичок, як критичне та креативне мислення, кооперація та комунікація. Пропонуємо декілька ефективних порад, дотримуючись яких у вашому класі панувати позитивний мікроклімат.

1) Позитивно налаштований учитель. Посмішка та м'який погляд відразу показуватимуть щирість та відвертість вчителя, а спокій тон розмови заохочуватиме учнів до спілкування.

2) Підтримка та позитивна оцінка дій учня. Учні, як і всі інші люди, у

тому числі й ми, можуть помилятися, боятися нових завдань, перешкод, тому, вчителю варто підтримувати та заохочувати школярів до подолання проблемних завдань. Варто намагатись вчасно підтримувати учня добрим словом, з повагою відноситись до пропозицій та ідей дитини. Інколи, рішення, яке на перший погляд здається дивним, може стати геніальним. Не варто обмежувати та критикувати дитячу фантазію.

3) Урахування індивідуальних особливостей та інтересів кожного школяра. Принцип визнання кожної дитини особливою відомий всім педагогам, однак не кожен його дотримується. Не варто вимагати від сором'язливої дитини виступу перед класом, тим паче без попередньої підготовки.. І тим паче, знижувати за це оцінку! Вчителю слід прийняти той факт, що існують замкнені в собі учні, зі спокійним темпераментом, яким потрібно трішки більше часу, щоб зрозуміти завдання та повноцінно долучитись до його обговорення, виконання. Таким учням необхідно більше уваги та слів підтримки не тільки від викладача, а й від однокласників.

Сучасна організація освітньої діяльності неможлива без використання інтерактивних методів навчання. Інтерактивне навчання передбачає створення оптимальним умов для навчання, залучення школярів до активної взаємодії з усіма членами учнівського колективу – співнавчання, взаємонавчання та моделювання ситуацій успіху. Завдяки цьому відбувається опосередковане формування навичок 4К в учнів молодшого шкільного віку.

У педагогіці існує велика кількість інтерактивних методів. Завдяки їх ефективному використанню можна досягти відмінних результатів у навчально-виховному процесі. Проте, деякі вчителі бояться застосовувати їх на уроках української мови. Враховуючи цей аспект, ми пропонуємо вам невеликий перелік ефективних інтерактивних методів на які варто звернути увагу.

1. Кооперативне навчання – вид діяльності, завдяки якому відбувається взаємодія між двома або більше учнями задля вирішення

проблемного завдання та досягнення спільної мети. Парна та групова робота дає можливість знизити рівень невпевненості та страху перед виступом. Наприклад, об'єднавши учнів у пари запропонуйте їм створити міні текст з використанням якомога більшої кількості прикметників. Така робота буде ефективною за умови попереднього обговорення правил поведінки при роботі у парі/групі.

2. Світове кафе – використання цієї техніки сприяє залученню учнів до обміну досвідом, знаннями, обговорення проблемних питань та знаходження шляхів щодо їх розв'язання. Завдяки правильній організації вчитель виконує роль ментора, створює умови для праці учнів, і лише опосередковано керує процесом. Необхідно об'єднати учнів у декілька груп, де кожна розглядає певний аспект із загальної проблемної теми, або тему в цілому. Дискусія триває 5-7 хв, а потім відбувається представлення своїх думок вчителю, при цьому кожна з груп вислуховує вже сказані основні ідеї, які вчитель конспектує та додають нові. Наприклад, таку техніку можна використовувати на уроці узагальнення «Що ми знаємо про прикметник» (тема може бути будь-яка).

3. Ротаційні трійки – метод організації освітньої діяльності, який має на меті допомогти школярам ґрунтовно проаналізувати та активно продискутувати нову інформацію, задля її осмислення, узагальнення та закріплення. Організація такої роботи потребує ретельної підготовки та обізнаності вчителя, зокрема дотримання такої послідовності:

- завчасна підготовка питань, які будуть у нагоді при обговоренні нового матеріалу та спонукатимуть на знаходження відповідей;
- створення «трійок» учнів та їх розміщення по класу у вигляді кола таким чином, щоб учасники бачили всіх учнів;
- оголошення вчителем відкритого питання для всіх та обов'язкова відповідь на нього кожного учня з утвореної трійки;
- після обговорення учні розраховуються від 0 до 2. При цьому, учасники під номером 1 рухаються по колу до іншої трійки, під номером 2 –

переходять проти годинникової стрілки минаючи 2 трійки і лише учні під номером 0 не змінюють своїх позицій;

- утворюються нові трійки для обговорення проблемних питань.

Ротаційні трійки досить непрості у застосуванні, але ефективні. На уроках української мови їх можна застосовувати, наприклад, при вивченні теми синонімів та їх використання у тексті. Таким чином, кожна трійка доповнює опис явища, дії у реченні синонімами. Бажано щоб речень було не більше 10 і слова були загальноживані та знайомі учням.

4. Два — чотири — всі разом. Цей метод застосовують для дискутування, щодо різних проблемних питань, які потребують розгляду з різних сторін. Завдяки цьому в учнів формуються навички креативного та критичного мислення, а також навички спілкування. Учителю необхідно організувати свою роботу таким чином:

- 1) ознайомлення з дискусійним питанням та об'єднання учнів у пари;
- 2) обговорення питання та знаходження його вирішення;
- 3) подальше об'єднання у групи по 4 учасника та знаходження спільного рішення щодо вирішення поставленого запитання;
- 4) об'єднання в одну загальну групу. За такої умови весь клас обговорює та знаходить спільне вирішення проблемного запитання.

Цей метод доцільно використовувати на етапі узагальнення і систематизації отриманих знань на уроках української мови. Наприклад, вивчаючи тему «Види речень за метою висловлювання» на етапі узагальнення запропонуйте дітям вирішити проблемне завдання, чи можна будь-яке речення змінити за метою висловлювання? Наведіть приклади. Запропонуйте виконати це завдання методом «два — чотири — всі разом».

5. Дискусія в стилі телевізійного токшоу. Ця технологія дозволяє залучити до активного обговорення всіх учнів. Іншими словами, це структурована дискусія, яка дає можливість контролювати перебіг обговорення,

оцінити внесок кожного учня, та найголовніше має на меті навчити учнів висловлювати та аргументувати власну думку, сформувати навички публічного виступу, громадянського та особистої активності.

Варто пам'ятати, що дискусія в стилі телевізійного ток-шоу портебує завчасної та ретельної підготовки, а саме:

- завчасно повідомити тему дискусії;
- оберіть 2-5 учнів на роль експертів;
- запропонуйте учням поставити експертам запитання та визначитись зі своєю позицією відносно дискусійного питання;
- запропонуйте експертам підготувати додаткову цікаву інформацію, щодо заданої проблемної теми;
- разом з учнями оберіть назву ток-шоу та ведучого;
- продумайте способи розташування стільців та парт для найбільш ефективного проведення дискусії.

Чітко та правильно давши настанови учням, учитель зможе ефективно провести дискусію. Її перебіг полягає у такій послідовності: повідомити тему; відрекомендувати експертів та ведучого; створити та наголосити на правилах: висловлювати думки чітко та лаконічно, лише ведучий може надавати слово іншим учасникам, врахування ліміту часу під час виступу, як учасників так і експертів (2–3 хв); учні повідомляють інформацію або ставлять запитання експертам; експерти можуть також задавати один одному уточнювальні запитання; підбиття підсумків.

На уроці української мови у 3 класу вивчаючи тему «Розрізняю корені з однаковим звучанням, але різним значенням» етап узагальнення та систематизації знань ми вирішили провести у вигляді ток-шоу «Солов'їне Шоу». Експерти підготували цікаві факти про слова, які досить часто вживаються у побутовому мовленні, і здавалось, є спільнокореневими, але ні. Ведучий пропонував завдання для учнів різного характеру: вилучити зайве слово з

рядка, дібрати спільнокореневі слова, обґрунтувати вибір слів т.ін. Натомість учні активно виконували завдання, а за поясненням звертались не до вчителя, а до експертів. Такий вид діяльності був обмежений часом — близько 13 хв. на весь дискусійний процес. Останнє запитання проголошене ведучим було для всіх учасників ток-шоу: чи важливо бути обізнаним щодо спільнокореневих слів або ці знання не несуть користь для нас.

Вивчаючи тему «Утворюю нові слова за допомогою префіксів», разом з учнями ми провели другу серію ток-шоу «Солов'їне Шоу». Учні утворювали нові слова зі слова «велосипед», використовуючи лише ті букви, які є у слові, розгадували загадки та змагались, яка з команд більше утворить слів спочатку з префіксом «пере-», а потім, завдяки різним префіксам, від слова «казати». Ми отримали такі результати:

1) За допомогою префікса пере- утворили такі слова: переказати, перевести, переписати, перемогти, перекладати, переконати, перевірити, переходити, переїжджати, переживати, перечитати, переход, перелітати.

2) Зі слова «велосипед» утворили слова: пес, весло, село, лев, осел, депо, пил, диво, лис, сипле.

Таким чином, обговорення проблемних запитань чи розгляд кейсів, за допомогою ток-шоу, дискусій сприяють формуванню та вдосконаленню навичок співпраці та спілкування, креативного та критичного мислення.

6. Метод «Шість капелюхів» — це рольова гра, яка допомагає розглянути одну проблему з різних сторін, а саме з 6 точок зору. Також завдяки такій організації навчання відбувається максимальне залучення всіх учнів до атмосфери пізнання. Вперше цей метод запропонував Едвард де Боно, британський письменник, у 1985 році. Зважаючи на те, якого кольору капелюх постає запитання [62]:

➤ білий капелюх — відомі твердження, факти. Групі учнів, які обрали цей колір, необхідно відповісти на питання: «Що мені відомо з цієї теми,

проблеми?»);

- жовтий капелюх — переваги, позитивні аспекти. Необхідно відповісти на питання: «Що є позитивного у цій темі? Які переваги?»;

- чорний капелюх — критика, недоліки. Учень або група учнів, які обрали цей колір, мають відзначити та назвати недоліки щодо поставленої теми чи проблеми. Потрібно відповісти на питання: «Які є недоліки? Чи це правда?»;

- червоний капелюх — емоції, епреживання. Власники цього капелюха мають відповісти на таке питання, як: «Які почуття у мене виникають під час обговорення цього питання?»;

- зелений капелюх — креатив. Власникам цього капелюху необхідно поглянути на питання з іншого боку, запропонувати альтернативні ідеї, щодо вивчуваної теми. Питання: «Які нові ідеї?»;

- синій капелюх — рефлексія, висновок. Учні, які обрали цей капелюх, мають дати відповідь: «Що ми дізнались? Чого досягли? Що робити далі?».

Ефективне та правильне використання методу «Шість капелюхів» сприяє розвитку креативного та критичного мислення, а також формуванню комунікативних навичок, таких як: чітко висловити точку зору, обґрунтувати її. Застосування цього методу на уроках української мови вимагає завчасної та ретельної підготовки. Наведемо приклад застосування цього методу у 3 класі під час вивчення теми «Спостерігаю за призначенням закінчень у мовленні».

Учитель об'єднує учнів у 6 груп. Кожна група, за допомогою кошика з кольоровими картками, обирає колір капелюха. Завдання для білих капелюшків — розповісти все, що знають про закінчення. Завдання для жовтеньких — назвати переваги наявності у мовленні закінчень. Завдання для чорних капелюхів — назвати недоліки закінчень, труднощі при їх використанні. Завдання для червоних капелюхів — обміркувати та назвати, які у вас виникають емоції при вивченні цієї теми, якщо є труднощі, то як би ви їх охарактеризувати: смуток,

гнів або навпаки — радість, яскравість. Завдання для зелених капелюшків — написати мінітекст, де переважатиме одне й теж закінчення. Наприклад, «-ий»: «Яскравий, жовий, теплий промінь сонця збудив Артема о 7 годині». Завдання для синіх капелюшків — уважно спостерігати за виконанням завдань інших груп і підсумувати всю проведenu роботу, висловити власне ставлення до почутого. Час на обговорення та виконання завдань — 6-8 хвилин. Після сплинення часу кожна група презентує свою роботу.

7. Storytelling — це спосіб передачі інформації через складання та розповідання історій; це технологія впливу на емоційну, когнітивну та мотиваційну сфери учнів за допомогою створених розповідей. Застосування сторітеллінгу сприяє комплексному формуванню та розвитку таких сфер, як: уява, критичне та креативне мислення, фантазія, комунікативні навички. Сприйняття молодшими школярами інформації у вигляді власних історій стимулюють процеси запам'ятовування та мотивації.

Алгоритм створення та роботи за технологією сторітеллінг [34]:

- 1) Визначення теми та мети уроку.
- 2) Моделювання сюжету, основних подій історії.
- 3) Вибір головного героя (обмірковування та вибір імені героя, зовнішнього вигляду, рис характеру).
- 4) Створення кульмінації (інтриги, головної суперечки чи битви) розповіді.
- 5) Презентація готової історії.

Розповідь може містити реальні події або бути повністю вигаданою. Для написання історій за допомогою технології сторітеллінг існує багато підходів та сюжетів. Ми пропонуємо вам добірку з 3 сюжетів, які можна застосовувати на уроках української мови. Наприклад, під час вивчення тем розвитку зв'язного мовлення.

➤ Боротьба з монстром. Структура: герой — мета — перешкода у вигляді сильного противника, монстра — боротьба та перемога — щасливий

кінець, досягнення мети.

➤ Історія Попелюшки — це сюжет, який має таку структуру: герой — незвична ситуація — труднощі — втручання чарівного персонажа (феї) — щасливий кінець.

➤ Квест. Передбачає дотримання певної структури, а саме: головний герой — ціль — наявність кількох місць, де відбувається подолання труднощів — послідовне досягнення міні-результатів — перемога [34].

Наведемо приклад застосування цієї технології у 3 класі на уроці української мови. Тема уроку: «Розвиток зв'язного мовлення. Написання розповіді за поданим початком на основі малюнка, світлин, віршів, вражень від музичного твору та власних спостережень. Тема для спілкування: «Осінь зачаровує красою». Пригадавши зміни у природі восени та виконавши необхідні вправи, запропонуйте учням, для закріплення матеріалу скласти власну розповідь-опис, історію про будь-якого головного героя (людину, тварину чи рослину) та пригоди, які з ним стались в лісі. Не обов'язково прив'язувати тему історії до осені, дайте дітям простір для фантазії. Опорою для написання історії можуть бути запитання, на які варто дати відповідь у своїй розповіді: «Хто?», «Де?», «Коли?», «З ким?», «Що трапилось?». Далі наголосіть, що перешкод може бути декілька. Зауважте, що в історії мають прослідковуватись зміни головного героя. Після цього попросіть учнів описати ситуацію, яка стала вирішальною для героя, «як знайшли вихід?». Запропонуйте описати закінчення історії та показати, який висновок отримав головний герой, що він зрозумів.

На цю тему в учнів вийшли досить цікаві історії. Ось одна з них:

Жив-був хлопчик, який не любив і не дружив із тваринками. Звали його Артур. Жив він з бабусею та мамою, які його дуже любили та виконували всі його побажання. Коли хлопчику виповнилось 6 років, рідні подарували йому котика. І тоді зрозуміли, що їх улюблений Артурчик погано поводить з тваринками. Скільки б не навчали його бережливого ставлення до котика,

всерівно Артур знущався над маленькою Сімою (так звали кошеня).

Одного разу Артурчик пішов на прогулянку до лісу та заблукав. Це було досить дивно, адже цей ліс хлопчик знав, як свої п'ять пальців. Спочатку наш герой не засмутився, а навпаки із захватом бігав та лякав лісових мешканців. Та потім, коли почало вечоріти, у хлопця затремтіли ноги. Він щонайдужче хотів повернутись додому, але дрімучий ліс, який зовсім нещодавно був привітним, не відпускав хлопця!

Переляканий, холодний та зголоднілий Артурчик сів біля ялинки та гірко заплакав. І раптом, він почув шелест позаду. Кульгаючи на одну ніжку, маленька пташка тягнула по траві крило. І щось живе торкнулось серця хлопчика.

— Ось ми з тобою лише вдвох, на цілий-цілий ліс..., — схлипуючи сказав Артур. Хлопчик підніс до себе пташку, пригорнув до кофтинки, щоб вона не змерзла. На хвилинку здалось, що в них обох потепліло не тільки в тілі, а й зігрілись маленькі сердечка. Незабором з'явилась мама пташки. Побачивши те, що колишній розбишака врятував її малечу, не дав замерзнути, вона вирішила допомогти хлопцю вийти з лісу. Артурчик не розуміючи, що відбувається йшов слідком за пташкою, аж поки не почув голоси своїх рідних, які вже давно шукали малечу.

Мама та бабуся не повірили своїм очам — їхній розбишака міцно і водночас ніжно тримав пташку! Ще зовсім нещодавно він би не звернув на неї увагу і тим паче не рятував би. Час зупинився в обіймах рідних. Бабуся забрала пташку та пообіцяла її мамі, що підлікує і поверне її до лісу. Хлопчик іншими очима прощався з лісом покидаючи його. А побачивши Сіму, він зрозумів, що поведився з нею погано, і пообіцяв, що більше таким не буде.

Кожен новий день хлопець зустрічав з усмішкою на обличчі та привітним поглядом до всіх тваринок, які йому траплялись по дорозі. Все ж таки, щось дивовижне та чарівне трапилось у дрімучому лісі.

Після зачитування історії, пропонуємо зробити висновок та відповіді на запитання: «Чого навчає ця історія?»

Таким чином, можна зробити висновок, що застосування технології сторітеллінг на уроках української мови є цілком ефективним. Однак, потребує досить багато часу. Завдяки правильній його організації, в учнів формуються та вдосконалюються всі компоненти 4К моделі. Під час створення розповіді відбувається розвиток зв'язного мовлення, удосконалення навичок співпраці, антиципації, критичного мислення та креативності. Розповідь завжди має виховний або дидактичний зміст та опосередковано впливає на морально-етичну сферу учнів, а також сприяє ефективному засвоєнню основних аспектів опрацьованої теми.

8. Метод Уолта Діснея або стратегія трьох розумових стільців. Ця методика сприяє розвитку креативного мислення в учнів, вона проводиться у формі гри. Учасники вивчають проблемне завдання з трьох позицій: творчої, реалістичної та критичної, які необхідно розглядати поступово, переходячи від першої до наступної.

- Стілець мрійника. Учень, який обрав цей стілець, має вигадувати найнепередбачуваніші та фантастичні ідеї щодо проблемного питання. Йому дозволено висловлювати всі думки, навіть ті, які здаються абсурдними. Завдяки гнучкості мислення та креативності, учень має жонглювати, грати своїми думками. Не варто сприймати проблемне запитання всерйоз, генеруйте та записуйте всі можливі думки, ідеї на папір.

- Стілець реаліста. Учень або учні, котрі обрали цей стілець, мають мислити послідовно, логічно та раціонально. Основне завдання «реаліста» — спростити, «приземлити» та обґрунтувати божевільні ідеї мрійника. Необхідно пояснити їх з раціональної точки зору.

- Стілець критика. Основне завдання «критика» — це піддати сумніву раніше висловлені думки, ідеї, ставлячи різного роду запитання.

Метод Уолта Діснея схожий із методом Е. де Боно «6 капелюхів». За цією стратегією можна організовувати як індивідуальну форму навчання, так і групову [47]. На уроці української мови метод Уолта Діснея можна застосовувати під час вивчення нової теми з метою прогнозування, актуалізації попереднього матеріалу та узагальнення вивченого. Завдяки нестандартним завданням, у класі створюється атмосфера невимушеності та підтримки, під час якої молодші школяри не бояться висловлювати думки, продукувати фантастичні ідеї та критично оцінювати отриману інформацію.

9. Використання проєктного методу на уроках української мови. Метод проєктів — це педагогічна технологія, яка зорієнтована на застосування отриманих знань та набуття нових (шляхом самоосвіти). Організація такої діяльності позитивно впливає на розвиток навичок 4К, а саме: розвиток навичок кооперації та комунікації. Оскільки учні вчать розподіляти обов'язки та брати відповідальність за свій процес, домовляться, висловлювати та аргументувати думки, з поагою ставитись до членів команди. Під час проєктної діяльності учні виявлять свою креативність та критичне мислення — створюють власне та критично оцінюють інформацію, яку отримують з різних джерел.

Учитель не ставить рамки та не наполягає на формі кінцевого результату, основну відповідальність за свій вибір несуть учні. Презентація кінцевого продукту вимагає словесного коментування, що в свою чергу, позитивно впливає на розвиток комунікативних умінь.

На уроках української мови, ми пропонуємо застосовувати цей метод для створення проєктів різноманітної тематики.

- Мої брати синоніми.
- Будова слова.
- Скарбничка антонімів.
- Будиночок Іменника.
- Дізнаюсь більше про прикметник.

- Рахую числівники.
- Реклама улюбленого міста України.
- Багатство речень
- Дієслова — без вас мені нікуди не піти.
- Багатство української мови.
- Скарбничка народної творчості.

10. РАФТ — стратегія написання оригінальних текстів, дуже схожа на інсценування. Вона позитивно впливає на розвиток критичного, креативного мислення та комунікації. Розшифрування аббревіатури РАФТ:

- Роль — передбачає відповідь на питання: «Хто ти? Від імені кого/чого розповідаєш?»
- Аудиторія — передбачає відповідь таке запитання, як: «На кого спрямована твоя історія? Для кого розповідаєш?»
- Формат — відповідь на питання: «У якій формі розповідаєш історію?». Наприклад, казка, есе, розповідь.
- Тема — потребує відповіді на питання: «Про що ти пишеш? Яка ідея написання історії?»

Перш за все необхідно допомогти учням обрати та записати ролі, які вони можуть обрати. Варто звернути увагу на те, що ролі можуть бути як звичайними (батьки, мандрівники, учні, лікарі), так і незвичайними (кіт, яблуна, планета, сонце).

Наступний крок — обрати аудиторію, для кого вони будуть писати історії. Це можуть бути батьки, казкові герої, персонажі з мультфільмів. Далі учитель пропонує визначити формат. Для учнів молодшого шкільного віку найбільш цікавими будуть такі формати, як казка, діалог, розповідь. Кінцевий крок — обрати тему історії, яка, бажано, має бути пов'язана не тільки з навчальною темою уроку, а й реальним життям учнів.

Розвиток навичок КМ не потребують окремо відведених годин у навчальному процесі. Завдяки повсякденній взаємодії вчителя з дітьми, спілкуванню учнів між собою, а саме, коли ми розмовляємо, ставимо різноманітні запитання, дозволяємо експериментувати та самостійно вирішувати проблеми — саме тоді в учнів формується та вдосконалюється навичка критично мислити. Ми пропонуємо декілька порад, на які вчителю варто звернути увагу:

1. Використовуйте час правильно. Надавайте учням достатньо часу для міркувань, спроб пошуку рішень та виконання завдання. Але його має бути не надто багато, адже тоді виникає таке явище як «пустий (порожній) час», який не містить ніякої користі. Спробуйте перетворити «порожній» час на продуктивний — зробіть аркуш із запитаннями, які учні можуть ставити самі собі, наприклад: чи був у мене час мислити про дурниці? Чи впливали на мене думки інших, при розв'язанні проблеми?

2. Створіть ситуації активного спілкування. Запитуючи учнів якусь інформацію, надавайте перевагу відкритим запитанням, які будете супроводжувати подальшими міркуваннями: «Які у вас ідеї? Як ми можемо знайти вихід з цієї проблеми? Які будуть наші наступні дії?». Пам'ятайте, кожна думка важлива і має право на існування. Якщо у вас виникли сумніви, то ліпше уточнити — чому ти так думаєш? Як ти дійшов такого висновку?, а не категорично спростовувати чи висміювати думку учня. Також за допомогою такого спілкування учні навчаться формувати гіпотези: «Якщо ми виконаємо такі дії, то як ви гадаєте, що буде далі?»

3. Створіть проблемні ситуації, які піддаються критиці та сумнівам.

4. Навчіть учнів дивитись на прості речі іншими очима — заохочуйте мислити новими та нестандартними способами. Кожен з нас в силі дивитися на проблеми чи негативні ситуації під іншим кутом зору, побачити в них

конструктивні, позитивні моменти, знайти шляхи виходу — ці риси характерні для КМ і вчитель має допомогти учням оволодіти ними.

Основні етапи розвитку критичного мислення на уроці української мови.

1) Розминка — тобто створення сприятливого психологічного клімату. Лише за такої умови урок мине не даремно.

2) Обґрунтування навчання — цей етап містить постановку мети уроку, розвиток внутрішньої мотивації до вивчення теми уроку.

3) Актуалізація — зацікавленість, спрямованість на навчання, відтворення знань, потрібних для наступних етапів уроку.

4) Усвідомлення змісту — знайомство з новою інформацією, її аналіз та особисте розуміння.

5) Рефлексія — цей етап містить низку компонентів: осмислення та узагальнення вивченої інформації, формування в кожного учня власного ставлення до отриманих знань, відбувається оцінка та самооцінка проведеної діяльності.

Порада: під час проведення уроку розвитку критичного мислення бажано, щоб вчитель надавав слово учням, а сам говорив якомога менше. Учитель — це провідник, ментор, який стимулює учнів до роздумів.

Окрім вище зазначених порад, стратегій та методів, рекомендуємо вам використовувати вправи для ефективного та комплексного розвитку навичок 4К. Ми пропонуємо вам звернути увагу на добірку з 7 дієвих вправ.

1. Вправа «Плюс один». Учитель пропонує учням продовжити ряд слів із теми, яку вивчали на попередніх уроках. Наприклад, продовжити слова, які мають закінчення — ий: веселий, відомий.

2. Вправа «Обери зайве». Учитель пропонує вилучити з ряду слів одне зайве, враховуючи певний критерій. Ускладнення: вчитель не називає критерій відбору та збільшує кількість зайвих слів.

3. Гра «Крокодил». Учитель пропонує за допомогою жестів,

положення тіла та міміки передати події, які описані у вправі. Наприклад, вивчаючи тему: «Утворюю слова за допомогою префіксів», у підручнику є вправа з описом польоту на повітряній кулі. За допомогою гри «Крокодил» учні можуть її розказати, не вимовивши ані слова з уст.

4. Вправа «Генератор слів». Цю вправу можна застосовувати на етапі актуалізації знань, спираючись на попередній матеріал. Наприклад, утворіть щонайбільше слів з префіксом пере-, або назвіть слова, які мають префікс с-. Учні можуть виконувати завдання як індивідуально, так і в групах чи парах.

5. Вправа «Буквений танок». Учитель пропонує учням літеру, а завдання дітей — написати речення, в якому всі слова починаються зі вказаної літери. Таку вправу пропонуємо виконувати у групах, і застосовувати ускладнення: написати текст, а не речення, однак, дозволяється використовувати до 10 слів, які починаються з іншим букв.

6. Гра «Щаслива випадковість». Завчасно напишіть на аркушах паперу 8 іменників (жовтий колір), 4 дієслова та 4 прикметника (8 папірців зеленого кольору), бажано, щоб вони були не дуже сумісні між собою. Запропонуйте учням обрати один жовтий та зелений папірець. Прочитавши отримані слова пояснити, чи буває таке насправді, як вони розуміють, трактують отримане словосполучення.

7. Гра «Заблукалі частини слова». Учитель зачитує речення зі словами, які вжиті у неправильній формі. Завдання учнів помітити помилку та обґрунтувати її, назвати правильний варіант форми слова. Цю вправу можна організувати у формі групової роботи, однак, вчителю необхідно завчасно підготувати папірці з реченнями.

2.2 Експериментальна перевірка ефективності методичної системи для формування навичок 4К

Задля того, щоб перевірити ефективність розробленої методики

формування навичок 4К в дітей молодшого шкільного віку ми провели експеримент. Нами було обрано галузь та проблему дослідження, комплексно вивчено та проаналізовано психолого-педагогічні та методичні джерела літератури щодо обраної проблеми формування та розвитку 4К навичок на уроках української мови в НУШ. Ми розглянули та взяли до уваги досвід роботи вчителів, які є класними керівниками у початкових класах. Подальшим кроком нашого дослідження було встановлення наявності прогнозованої проблеми щодо розвитку елементів моделі 4К на уроках української мови та впровадження в освітній процес розробленої системи методів та вправ.

Експеримент був спрямований на встановлення рівня розвитку навичок 4К, а також перевірку ефективності розробленої методики щодо їх розвитку. Експериментальне дослідження було організоване та проведене у три етапи: констатувальний, формувальний, контрольний. Метою констатувального експерименту було дослідження та виявлення реального рівня сформованості навичок 4К в учнів 3 класу, мета формувального етапу — впровадження розробленої методичної системи вправ та завдань, а на контрольному етапі — показати результативність спеціально організованого впливу на навчально-виховний процес щодо покращення рівня 4К навичок.

Завдяки вивченню великої кількості теоретико-практичної літератури та аналізу проблем розвитку компонентів моделі 4К, ми дослідили, як саме сучасна шкільна практика забезпечує та сприяє розвитку в учнів початкової школи навичок критичного та креативного мислення, командної роботи та комунікації.

Враховуючи мету нашого дослідження, було розроблено та проведено експеримент, який мав на меті вивчити стан розвитку навичок 4К у третьокласників чотирирічної початкової школи. Експериментальне дослідження ми проводили на базі Чернігівського ліцею №22 Чернігівської міської ради. У констатувальному етапі експерименту нашого дослідження,

взяли участь учителі початкових класів та учнів 3-Б та 3-В класів (загальна кількість — 40 школярів). Дослідження включало опитування вчителів та виконання учнями завдань різного типу. До анкетування долучились 10 учителів, віком від 22 до 56 років, зі стажем роботи у школі від 1 до 32 років.

Під час опитування вчителів [Див. Дод. А], ми запропонували пояснити, дати визначення до поняття «4К навички». Опрацювавши відповіді, ми з'ясували наступне: 10% опитаних учителів не змогли дати чітку відповідь на поставлене завдання. Серед ряду пояснень заслуговують уваги такі, як «навички майбутнього» (20%), «навички критичного мислення» (50%), «креативність» (20%).

Повної та обґрунтованої відповіді на поняття «4К навички» жодний респондент не надав. Зважаючи на це, можемо зробити висновок, що навички 4К не сприймаються більшістю вчителів у повному обсязі, відповідно повноцінного формування та розвитку цих компонентів у молодших школярів не відбувається.

Загальна кількість варіантів та їх відсоткове співвідношення наводиться у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Дефініції поняття «4К навички», які запропонували респонденти

Варіанти відповідей	Кількість (%)
Навички критичного мислення	50%
Креативність	20%
Навички майбутнього	20%
Важко дати відповідь	10%

Наступне питання анкети мало на меті визначити рівень обізнаності

вчителів стосовно всіх складових моделі 4К. Респондентам необхідно було обрати зі списку 4 навички, які, на їхню думку, є складовими технології 4К. Після аналізу анкет, та визначення відсоткового співвідношення, ми отримали:

- 60% опитуваних обрали «креативність», «критичне мислення», «командна робота», «комунікативні навички»;
- 30% обрали «комунікативні навички», «критичне мислення», «кмітливість», «командна робота»;
- 10% — «кмітливість», «креативність», «командна робота», «критичне мислення».

Результати відображені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Визначення компонентів моделі 4К, які обрали вчителі

Варіанти відповідей	Кількість (%)
Креативність, критичне мислення, командна робота, комунікативні навички	60%
Комунікативні навички, критичне мислення, кмітливість, командна робота	30%
Кмітливість, креативність, командна робота, критичне мислення	10%

Відповідно до отриманих результатів, можемо сказати, що більше половини вчителів обізнані зі складовими моделі 4К, але потребують унаочнення, опорної схеми, щоб їх пригадати. Незважаючи на необхідність опори, такий показник суттєво впливає на освітній процес. Менше ніж половина респондентів частково орієнтується в навичках, які входять до 4К моделі. Можемо зробити висновок, що є необхідність в організації курсів, тренінгів з

метою підвищення педагогічної обізнаності з цієї тематики. Тоді вчителі зможуть на практиці застосовувати методи для формування 4К в учнів, адже самі будуть володіти цими знаннями на достатньо високому рівні.

Наступне запитання в анкеті мало на меті визначити розуміння важливості розвитку навичок 4К у дітей молодшого шкільного віку. Ми отримали такі відсоткові результати: 80% опитаних зазначили, що ці навички можна та необхідно розвивати у школі, а 20% переконані, що 4К навички не несуть вагомий вплив на розвиток дитячої пізнавальної діяльності, і не потрібно приділяти час у школі для їх формування. Однак, більшість учителів позитивно налаштовані до змін і готові організовувати власну діяльність таким чином, щоб розвивати навички креативності, комунікації, кооперації та критичного мислення. Результати подані нижче у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Важливість розвитку 4К навичок під час освітнього процесу

Варіанти відповідей	Кількість (%)
Потрібно розвивати	80%
Не потрібно розвивати	20%

Анкетування вчителів початкових класів містило завдання, де необхідно було визначити та вписати методи та вправи, які вони використовують на уроках української мови для формування та розвитку 4К навичок. Проаналізувавши всі записи учителів, ми з'ясували, що більшість педагогів використовують такі інтерактивні методи, як мозковий штурм та дискусії — 60%, написання творчих переказів та креативних історій — відповіли 20% респондентів, організовують роботу в парах та групах — 10% і меншість вчителів використовують ротаційні трійки та зміни позицію — 10%. Дані цього запитання показують та підтверджують, що всі учителі застосовують вправи, які сприяють розвитку навичок 4К. Визначені результати показані в

таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Вправи та методи, які застосовують у власній діяльності респонденти

Варіанти відповідей	Кількість (%)
Мозковий штурм, дискусії	60%
Написання творчих переказів та креативних історій	20%
Робота в парах та групах	10%
Ротаційні трійки, зміни позицію	10%

Останнє завдання в анкеті для вчителів — визначення власного ставлення до одночасного, комплексного розвитку всіх навичок моделі 4К на уроках української мови. Завдання полягало в тому, щоб зрозуміти чи можливо ефективно розвивати креативність, критичне мислення, навички кооперації та комунікації на кожному уроці комплексно, а не лише окремі складові. 70% респондентів відповіли, що одночасний, комплексний розвиток цих навичок можливий, тоді як 30% не мають такої впевненості, і відповіли, що розвиток всіх навичок на одному уроці є неможливим. Результати відображені в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Комплексний розвиток всіх навичок моделі 4К на одному уроці

Варіанти відповідей	Кількість (%)
Одночасний розвиток можливий	70%
Одночасний розвиток неможливий	30%

Результати анкетування вчителів, які викладають у початковій школі, показали, що більшість усвідомлюють важливість вправ та методів, які впливають на розвиток навичок моделі 4К та застосовують їх у практичній діяльності на уроках української мови. Освітняни відкриті до нововведень.

Задля проведення констатувального експерименту, у ході якого ми мали

виявити рівень сформованості навичок 4К в учнів, було запропоновано пройти анкетування, у якій містились завдання різної тематики [Див. Дод. Б].

Анкета для учнів містила 8 завдань. Інтерпретація її результатів здійснювалась за критеріями, які й визначали рівень сформованості навичок 4К.

Критерії оцінки рівня сформованості навичок моделі 4К

1) швидкість мислення — визначається завдяки загальній кількості відповідей;

2) повнота відповідей — цей фактор визначається оцінкою глибини, цілісності та обсягу відповіді;

3) правильність і логічність відповіді. Варто наголосити, якщо відповідь респондента велика за обсягом, але фрагментарна та логічно невпорядкована — таке висловлювання не може оцінюватись на високому рівні;

4) оригінальність — критерій пов'язаний зі здатністю особистості до генерації ідей, пропозицій, які є нестандартними, тобто відмінні від загальноприйнятих. Він характеризується цілісним баченням зв'язків та залежностей, які є непомітними під час логічного аналізу;

5) унікальність — наявність відповідей, які зустрічаються одноразово на вибірку.

Перше та друге завдання в анкетуванні мали на меті визначити рівень розвитку креативного мислення в учнів. Перше завдання полягало у тому, щоб учні утворили якнайбільше словосполучень із поданими словами. Максимальна кількість балів за виконання цього завдання — 3 (1 бал за написання більше двох словосполучень, 1 бал — оригінальність, 1 бал — унікальність). У другому завданні учням пропонувалось продовжити речення. Максимальна кількість балів за його виконання — 3 (1 бал надавався за повноту та логічний зв'язок викладу, 1 бал — унікальність та 1 бал — оригінальність відповіді).

Третє та четверте завдання в анкеті були спрямовані на визначення

ступеня розвитку критичного мислення. Третє завдання передбачало обрати та закреслити одне зайве слово, з чотирьох запропонованих, у кожному рядку. Таких рядків було три. Максимальний бал за виконання завдання — 3. У четвертому завданні пропонується уважно прочитати текст та виписати речення, яке не відповідає логічному зв'язку відповідно до смислового навантаження тексту, тобто є протилежним за значенням. За виконання цього завдання можна отримати 1 бал.

П'яте та наступне, шосте, завдання мали тестовий характер відповіді та були спрямовані на з'ясування ступеня розвитку навичок кооперації або командної роботи. За виконання п'ятого завдання учні могли отримати 1 бал (за відповідь «так»). Виконавши шосте завдання та обравши відповідь «так» учні отримували 1 бал. Відповідь «ні» передбачала 0 балів.

Сьоме та, фінальне восьме завдання мали на меті визначити рівень розвитку таких навичок, як комунікативні. Сьоме, передостаннє, завдання мало тестовий характер відповіді. Якщо учень дає стверджувальну відповідь отримує 1 бал, відповідь «ні» — оцінюється в 0 балів. Наступне завдання, восьме, потребує розгорнутої відповіді — описати стан природи восени. За виконання цього завдання можна отримати 4 бали (2 — за правильність та логічність побудови речень, 1 — за оригінальність та 1 — за унікальність висловлювання думки).

Ідеальне виконання всіх завдань анкетування передбачає максимальну кількість балів — 17.

Враховуючи критерії оцінки завдань ми визначили рівні розвитку навичок 4К в школярів, які подаємо нижче.

1. Початковий рівень — менше 5 балів.
2. Середній рівень — від 5 до 9 (включно) балів.
3. Достатній рівень — від 10 до 13 (включно) балів.
4. Високий рівень — від 14 та більше балів.

На констатувальному етапі дослідження в проходженні анкетування взяли участь 20 учнів 3-Б класу Чернігівського ліцею №22 (ЕК) і 20 учнів 3-В класу Чернігівського ліцею №22 (КК). Вибіркову сукупність опитуваних ми обирали враховуючи такі показники, як кількісна наповненість класів та рівень підготовки школярів до початку проведення експериментального дослідження. За попередньою оцінкою він був подібним в обох класах. Після проведення анкетування та інтерпретації отриманих результатів ми одержали такі дані (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Рівень розвитку навичок моделі 4К на початку дослідження, враховуючи результати виконаних завдань

Рівні	Експериментальний клас, %	Контрольний клас, %
Початковий	40%	20%
Середній	40%	40%
Достатній	20%	30%
Високий	0%	10%

Отримані результати ми також представили у вигляді діаграми на рисунку (див. рис.2.7).

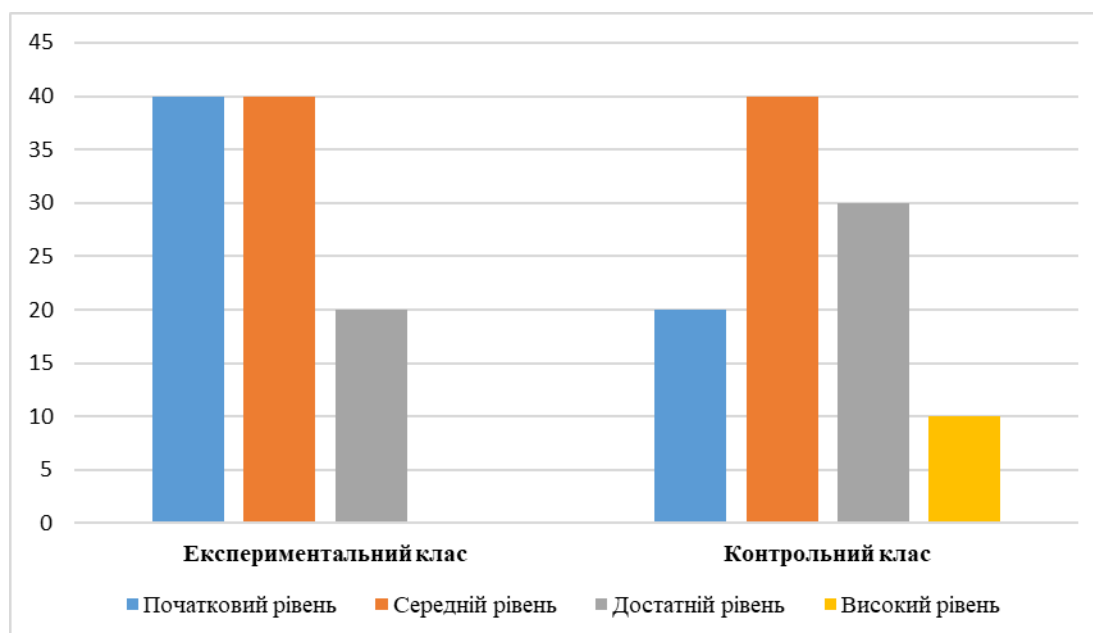

Рис. 2.7 Рівень сформованості досліджуваних навичок 4К у школярів експериментального та контрольного класів

Проаналізувавши відповіді ми отримали підтвердження нашого припущення щодо актуальності та потреби вивчення цієї проблеми, також результати вказують на необхідність пошуку шляхів її вирішення.

Завдяки результатам виконаних робіт ми з'ясували, що можливості навчально-виховного матеріалу не повністю використовуються задля розвитку навичок 4К в учнів. У зв'язку з цим постала потреба експериментально підтвердити, що цілеспрямоване застосування певної методичної системи з вправ та завдань на уроках української мови сприятимуть ефективному розвитку 4К навичок. Цим ми пояснюємо необхідність проведення формувального етапу дослідження.

Нами була розроблена методична система, яка складається з різних вправ та методів, які сприятимуть розвитку 4К навичок, які ми впровадили її в освітній процес. Суть вправ та методів була описана нами в попередньому параграфі.

Після проведення формувального етапу нашого дослідження ми здійснили повторне анкетування з метою контрольної перевірки рівня сформованості досліджуваних навичок. Відповідно до отриманих результатів учнів ми

з'ясували, що рівень розвитку навичок 4К в експериментальному класі якісно змінився. Отримані результати наводимо у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Результати контрольної перевірки рівня розвитку навичок моделі 4К в експериментальному та контрольному класах

Рівні	Експериментальний клас, %	Контрольний клас, %
Початковий	5%	30%
Середній	35%	40%
Достатній	40%	20%
Високий	20%	10%

Результати проведеного дослідження показано у вигляді діаграми на рисунку 2.9.

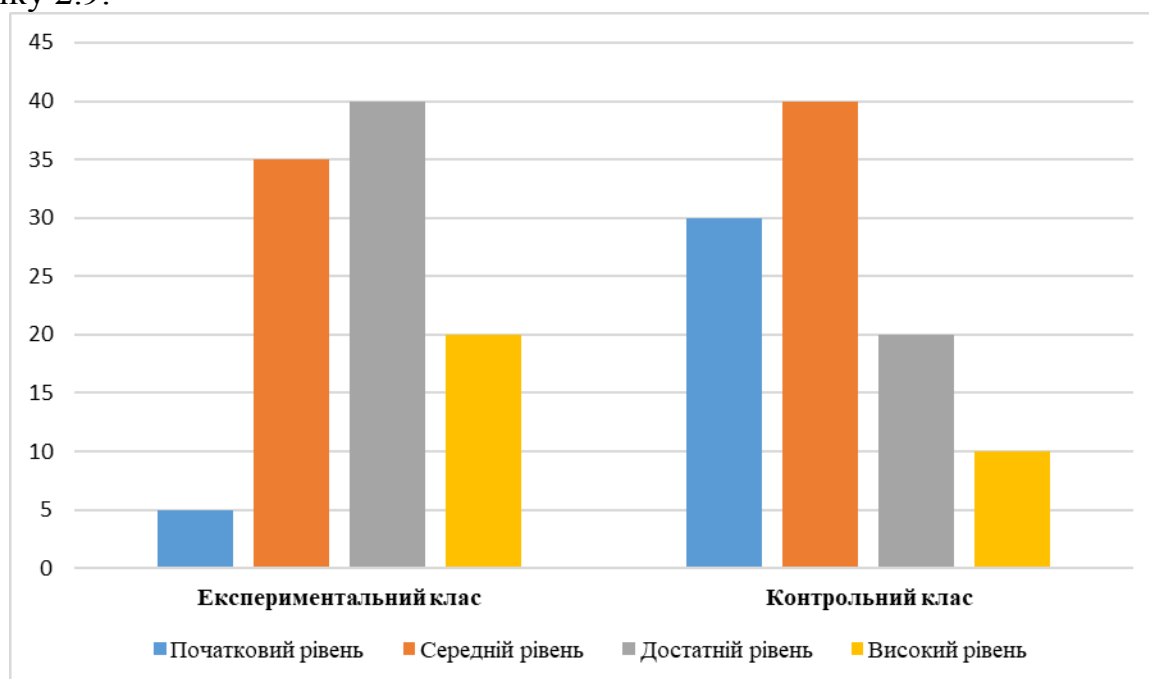

Рис. 2.9. Результати контрольної перевірки рівня розвитку навичок моделі 4К в експериментальному та контрольному класах

Провівши порівняння результатів рівнів розвитку навичок креативного та критичного мислення, комунікативності та командної роботи, які ми отримали за час експериментального дослідження, в учнів Чернігівського ліцею №22 до експерименту та після його впровадження, ми виявили відсоткові зміни показників. Порівняльні результати відображаємо у таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Порівняльний аналіз рівня сформованості навичок 4К в експериментальному та контрольному класах

Рівень успішності учнів	Експериментальний клас		Контрольний клас	
	До експерименту, %	Після експерименту, %	До експерименту, %	Після експерименту, %
Початковий	40%	5%	20%	30%
Середній	40%	35%	40%	40%
Достатній	20%	40%	30%	20%
Високий	0%	20%	10%	10%

Результати, які ми отримали у процесі проведення діагностувального, а також контрольного зрізів відобразимо у вигляді діаграми на рисунку (див. рис. 2.11).

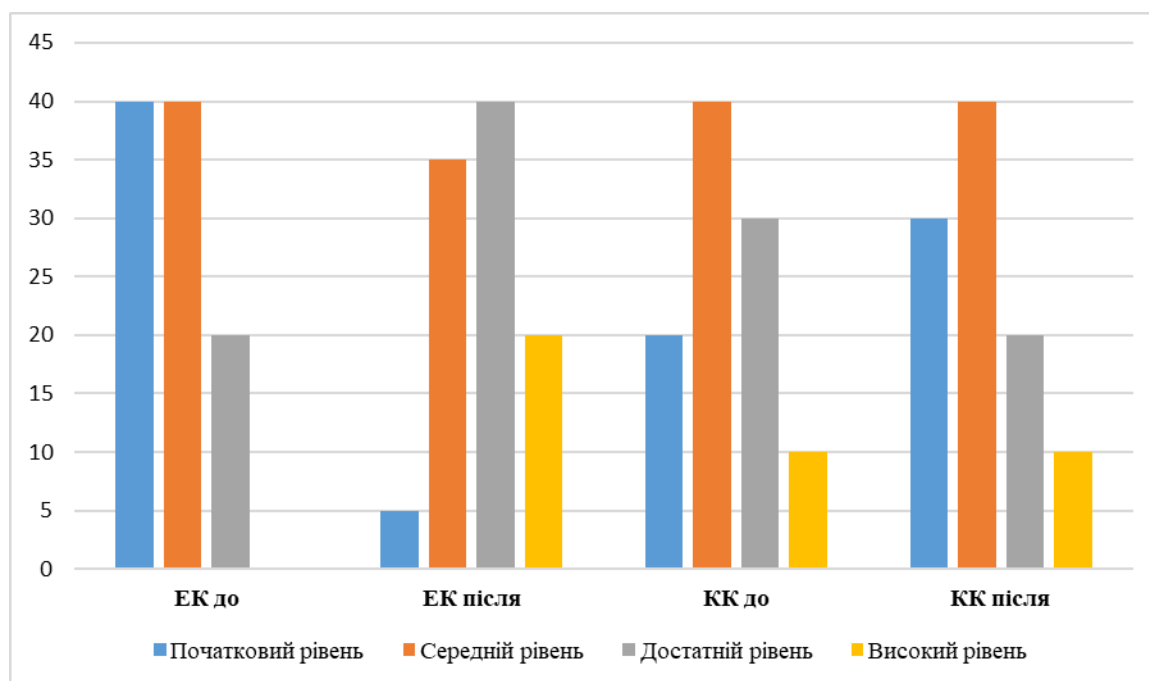

Рис. 2.11. Порівняльний аналіз рівня сформованості навичок 4К в експериментальному та контрольному класах

Як підсумок можна зазначити, що після впровадження в освітній процес

методичної системи, яку ми розробили, відбулись якісні зміни і це ми побачили завдяки контрольному зрізу. Отже, запропонована методика є ефективною. Керуючись розробленими вправами та методами при організації уроків української мови у 3 класі відбувся їх позитивний вплив на рівень розвитку навичок 4К у цьому класі. Адже після впровадження цієї методики 20% учнів відповідали високому рівню сформованості досліджуваних навичок, хоча при дослідженні констатувального етапу високого рівня розвитку у класі не було виявлено в жодного учня. Варто наголосити, що у контрольному класі суттєвих змін не відбулося, що свідчить на користь ефективності нашої методики для формування навичок креативності, кооперації, комунікативних здібностей та критичного мислення.

Враховуючи попередній матеріал та результати нашого дослідження, ми з упевненістю можемо рекомендувати розроблену нами методичну систему до застосування в освітній діяльності на уроках української мови у початкових класах. А також вважаємо за потрібне звернути увагу освітян на теоретичні та практичні знання щодо навичок моделі 4К, які ми розглянули в попередніх параграфах кваліфікаційної роботи.

Висновки до розділу II

Провівши констатувальний експеримент та проаналізувавши його результати ми з'ясували наступне:

- більшість учителів, які долучились до анкетування, розуміють «навички 4К», як навички креативності та критичного мислення, однак їхні знання більш фрагментарні та неповні;
- рівень розвитку навичок креативного та критичного мислення, здатності співпрацювати та комунікативних навичок в учнів не є належним та потребує систематичного і цілеспрямованого впровадження в освітній процес спеціально організованої методичної системи вправ та методів задля їх розвитку на уроках української мови;
- вагому роль в освітньому процесі відіграє вчитель. Якщо він не впроваджує завдання для ефективного розвитку відповідних навичок моделі «4К», то при традиційних освітніх умовах мають стихійний характер, який не несе суттєвих якісних змін.

У зв'язку з підтвердження нашого припущення щодо актуальності теми дослідження, постає необхідність пошуку реальних шляхів її вирішення. Задля цього нами були створена дієва методична система розвитку досліджуваних навичок на уроках української мови.

Проаналізувавши теоретичні та методичні рекомендації щодо розвитку навичок 4К у різних джерелах ми виокремили та упорядкували певну систему вправ та методів, які сприяють розвитку всіх компонентів моделі «4К». Вправи мають комплексний характер. До початку формувального експерименту нами керувало припущення, що систематичне та цілеспрямоване впровадження запропонованої методичної системи в освітній процес буде основою для формування та подальшого розвитку навичок 4К.

Аналіз результатів робіт констатувального етапу підтвердив ефективність розробленої системи вправ. Після контрольного дослідження ми з'ясували, що 20% учнів ЕК (експериментального класу) продемонстрували високий рівень сформованості досліджуваних навичок. Хоча на констатувальному етапі високого рівня не було зафіксовано. Окрім цього ми з'ясували, що у КК (контрольному класі) суттєвих позитивних змін не відбулося.

Отже, для ефективного розвитку навичок 4К в учнів молодшого шкільного віку на уроках української мови педагогу слід керуватись такими принципами у роботі: створити та підтримувати позитивний клімат класу, використовувати інтерактивні методи, проєктну діяльність, проблемні ситуації, дискусії та інші методи та вправи, які ми наводили у попередніх параграфах. Варто наголосити, що вагомий внесок для розвитку навичок 4К в учнів відіграє проактивна позиція вчителів початкових класів. Освітняни мають бути відкритими до змін, гнучкими, прагнути до самовдосконалення та бути готовими до інноваційних змін в навчально-виховному процесі.

ВИСНОВКИ

Завдяки проведеному дослідженню було підтверджено науково-теоретичний рівень актуальності тематики розвитку навичок 4К в учнів 1-4 класів, що дозволило репрезентувати результати кваліфікаційної роботи у наступних висновках:

1. Провівши аналіз різних джерел інформації, а саме науково-теоретичної та навчально-методичної літератури з питань формування навичок моделі «4К» ми визначили термінологічну базу наукового дослідження, відповідно з'ясували, що навички 4К — це навички майбутнього, вони є універсальними, а також включають такі компоненти: критичне та креативне мислення, здатність співпрацювати у команді та комунікативні навички. Ми з'ясували, що розвиток досліджуваних навичок на уроках української мови є важливим напрямом навчального процесу, оскільки систематичний та цілеспрямований вплив на розвиток цих навичок сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості, здатної до самореалізації та саморозвитку. У результаті дослідження психолого-педагогічних літературних джерел, ми з'ясували значення термінів усіх компонентів моделі «4К»: «критичне мислення», «командна робота», «креативність», «комунікативні навички». Ми описали шляхи розвитку кожного компоненту моделі 4К на уроках української мови.

2. З'ясувавши теоретичне значення структурних компонентів досліджуваної моделі «4К», нами було зроблено висновок, що комплексний підхід до розвитку всіх навичок є найбільш ефективним. Критичне мислення — це необхідна риса сучасної особистості, а завдяки інтеграції з креативністю дає можливість не лише створювати власні, інноваційно відмінні від інших, ідеї та продукти, а й усвідомлювати їхню ефективність та вплив. Навички спілкування (комунікації) мають вагомий вплив на процес соціалізації учнів та встановлення дружніх відносин у класі. А також допомагають презентувати продукти власної діяльності. Кооперація (навички співпраці) чи командна робота демонструє

рівень готовності учнів брати на себе відповідальність за виконання певної частини роботи у команді, злагоджено виконувати свою роль, безконфліктно улагоджувати непорозуміння між учасниками, пропонувати дієві шляхи вирішення проблемних завдань.

3. Завдяки проведеному анкетуванню серед учителів початкових класів щодо тематики досліджуваної проблеми, ми дійшли висновку, що суттєвий відсоток освітян потребує додаткової інформації, удосконалення наявних знань відносно означених навичок. Ми з'ясували, що вчителі не повністю обізнані щодо моделі «4К» та деякі з респондентів не вважають за потрібне комплексно розвивати ці навички на уроках української мови. За нашими переконаннями та результатами проведеної роботи, ефективність розвитку навичок 4К на пряму залежить від клімату класу, атмосфери на уроці. Панування взаємодопомоги, поваги та підтримки сприятимуть пришвидшеному розвитку досліджуваних навичок, адже така атмосфера схиляє до активної пізнавальної діяльності. Творчий, відкритий до інновацій вчитель прагне організувати так навчальний процес, щоб всі учні були активними його учасниками, висловлювали власні думки, критично міркували, ефективно співпрацювали та аргументовано відстоювали свою позицію. Такий вчитель постійно вдосконалює знання, є прихильником інноваційного підходу, має гнучке мислення та метою його роботи є всебічний та гармонійний розвиток особистості, здатність школяра до швидкої адаптації в суспільстві.

4. Проаналізувавши шкільні підручники ми з'ясували, що їх наповнення потребує доопрацювання та вдосконалення за рахунок добору відповідного матеріалу, який має на меті розвиток навичок 4К. Вибір вправ та методів під час вивчення української мови є важливою частиною планування уроку вчителем, адже від них залежить чи буде досягнута мета — розвиток навичок, які входять до моделі «4К». Учителю варто звернути увагу на інтерактивні вправи, які сприяють залученню учнів до роботи у групах чи

парах, наприклад ротаційні трійки, проектна діяльність, сторітеллінг і т.д. Використання розробленої нами методичної системи сприятиме не лише насиченню уроку цікавою інформацією, а й вдосконаленню практичного аспекту уроку, тобто залучення учнів до роботи таким чином, щоб відбувався опосередкований розвиток навичок 4К.

5. Під час проведення та аналізу результатів педагогічного експерименту ми дійшли висновку, що застосування пропонованої методичної системи вправ та методів на уроках української мови дає суттєві позитивні результати щодо розвитку досліджуваних навичок. Однак, варто наголосити, що методична система буде ефективною за умови сприятливої атмосфери співпраці у класі.

У ході формувального етапу експериментального дослідження ми довели ефективність пропонованої методичної системи. З'ясували, що під час проведення цього етапу дослідження рівень сформованості навичок, які входять до моделі «4К», в експериментальному класі зріс. Проте рівень навичок респондентів контрольного класу залишився відносно без змін. Отже, запропонована нами методика є дієвою та забезпечує розвиток креативності, творчості, критичного мислення, навичок командної роботи та комунікативних навичок. Використання на уроках української мови запропонованих нами вправ та методів дозволяє педагогу зробити урок цікавим, насиченим, і одночасно відбувається розвиток попередньо вказаних навичок. Однак, акцентуємо увагу на тому, що використання цих вправ має бути систематичним.

Отже, можна зробити висновок, що завдання та мета дослідження досягнуті. Проте спектр досліджування проблематики розвитку навичок 4К у школярів 1-4 класів не вичерпується. Рекомендуємо освітянам використовувати запропоновані нами вправи, ігри, методи з метою оптимізації шляхів та способів формування навичок 4К, їх подальшого розвитку в учнів початкової школи в умовах Нової української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барнич О. В., Кравченко І. М., Турчина І. С. Розвиток емоційного інтелекту при створенні креативних продуктів молодшими школярами на уроках читання. *Education and Pedagogical Sciences («Освіта та педагогічна наука»)* / гол. ред. О. Л. Караман ; ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2021. № 1 (176). С.12-21.
2. Богоявленская Д. Б., Сусоколова И. А. К вопросу о дивергентном мышлении // *Психологическая наука и образование*. 2006. Том 11. № 1. С. 64.
3. Вебінар: Технологія розвитку критичного мислення в початковій школі. *Основа. Видавнича група*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xgp4TUfQudE> (дата звернення: 21. 08. 2022).
4. Вправи для розвитку креативності на уроках української мови. Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/news/vpravy-dlia-rozvytku-kreatyvnosti-na-urokakh-ukrainskoi-movy-35576.html> (дата звернення: 20. 09. 2022).
5. Галушкіна В. О. Розвиток навичок критичного мислення молодших школярів засобами інтерактивних технологій на уроках в початковій школі. Товариство з обмеженою відповідальністю «Ліко-Школа». Київ, 2020. 12 с.
6. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта // *Психология мышления*. Москва: Прогресс, 1965. С. 248.
7. Гляненко К. Розвиток комунікативних здібностей учнів на уроках української мови. *Наукові записки*. Випуск 132. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. С. 138-141.
8. Групова робота. Онлайн-курс для вчителів початкової школи. *EdEra*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Q3XCnz1Wvms> (дата звернення: 17. 07. 2022).
9. Групові методи роботи на уроках в початкових класах. *Освітній проект «На Урок» для вчителів*. URL: <https://naurok.com.ua/grupovi-metodi-roboti-na-urokakh-v-pochatkovih-klasah-74935.html> (дата звернення: 12.08.2022).

10. Загальна психологія: підручник для студентів вищ. навч. закладів. / С. Д. Максименко та ін. ; за заг. ред. акад. С. Д. Максименка. Київ: Форум, 2000. С. 202-217.

11. Двадцять інтерактивних методів навчання. *Альтернативна освіта в Україні*. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/3286-20-interaktyvnykh-metodiv-vukladannia> (дата звернення: 12.09.2022).

12. Кириленко О. С., Барнич О. В., Мамчич О. Б. Практичний аспект формування навичок 4К на уроках читання в НУШ. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. Одеса, 2021. № 32. С. 29-32.

13. Концепція нової української школи: наказ Міністерства освіти і науки від 27.10.2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

14. Костюк Л. Освітні інструменти розвитку критичного мислення на уроках української мови в НУШ. *Наука. Освіта. Молодь*: зб. матер. XV-ї Всеукр. наук. конф. студент. та молод. наук., м. Умань, 25 травня 2022 р.: у 2-х ч. / за ред. О. І. Безлюдного. Умань : Візаві, 2022. Ч. 1. С. 221-224.

15. Костюк Л. М., Барнич О. В. Теоретичні аспекти розвитку творчої активності молодших школярів на уроках читання. *Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи*: зб. матер. II-ї Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Ніжин, 21 жовтня 2021 р. / Укладачі: Т. В. Гордієнко, Н. М. Демченко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. С. 88-89.

16. Костюк Л. М., Барнич О. В. Розвиток комунікативних навичок учнів початкової школи на уроках української мови. *Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи*: матеріали науково-практичної інтернет-конференції молод. наук. та студент., 27-28 жовтня 2022 р. Випуск 7. Бердянськ, Вінниця, Донецьк, Дрогобич, Житомир, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Ізмаїл, Кам'янець-Подільський, Київ, Кропивницький, Луцьк,

Львів, Мукачево, Ніжин, Одеса, Ужгород, Умань, Херсон, Чернівці, Чернігів, 2022. С. 33-35.

17.Костюк Л. М., Барнич О. В., Мамчич О. Б. Креативність та критичне мислення як елементи навичок 4К на уроках української мови в НУШ. *Фаховий журнал «Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи»*. Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Випуск 86. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 113-118.

18.Кучай Т. П. Розвиток креативного мислення молодших школярів. *Науковий журнал «Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія»*. Київ, 2017. № 277. С. 154-158.

19.Лимар Ю. М., Василець Я. Є. Розвиток креативного мислення учнів початкових класів. *Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції.*, м. Одеса, 14-15 грудня 2018 р.: у 2-х частинах. Одеса, 2018. С. 61-63.

20.Лимар Ю. М., Непоп Ю. М. Організація групової та парної роботи учнів початкової школи. *Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського*. Київ, 2018. С. 26-28.

21.Луців С. Педагогічні умови формування критичного мислення учнів початкових класів на уроках української мови / С. Луців // *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. Вип. 16. С. 347-352.

22.Максименко Н. Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності в учнів початкової школи на уроках української мови. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*: збірник наукових праць. Дрогобич, 2015. С. 487-492.

23.Мартинець Л. А. Сучасні моделі освіти: навч.-метод. посібник:2-е вид., доповн. та переробл./ Л. А. Мартинець. Донецьк, 2015. С. 21-65.

24.Марущак О. М. Формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами дитячої періодики: Методичні рекомендації / О. М. Марущак. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. С. 96-110.

25.Матвієнко Ю. PRO. Навички 4К. Основи: *вебінар*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=OVx51R5xb4A> (дата звернення: 12. 09. 2022).

26.Метод Storytelling: як зацікавити дітей, розповідаючи історії. *Освітній проект «На Урок» для вчителів*. URL: <https://naurok.com.ua/post/metod-storytelling-yak-zacikaviti-ditey-rozprovidayuchi-istori> (дата звернення: 21.09.2022).

27.Митник О. Психолого-педагогічні умови побудови творчого навчально-виховного процесу на уроці. *Журнал «Рідна школа»*. Київ, 2013. №6. С. 31-35.

28.Модель «4К» - навичок майбутнього. URL: <https://vseosvita.ua/user/id15278/blog/model-4-k-navychok-maibutnoho-27371.html> (дата звернення: 10. 09. 2022)

29.Модель 4К в освіті: від теорії до практики: *вебінар*. Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/news/model-4-k-v-osviti-vid-teorii-do-praktyky-38996.html> (дата звернення: 18. 09. 2022).

30.Навички 4К та проєкти: стратегії роботи. *Освітній проект «На Урок» для вчителів*. URL: <https://naurok.com.ua/post/navichki-4k-ta-proekti-strategi-roboti> (дата звернення: 15.07.2022).

31.Навчання, базоване на співпраці. 32 стратегії кооперації у класі. *Нова українська школа | Веб-ресурс НУШ*. URL: <https://nus.org.ua/view/navchannya-bazovane-na-spivpratsi-32-strategiyi-kooperatsiyi-u-klasi> (дата звернення: 02. 09. 2022).

32.Неділя Т. В., Кміть О. В. Критичне мислення як провідна технологія навчання в НУШ. *Журнал «Наукові перспективи»*. Київ, 2021. №9. С. 371- 383.

33.Організація парної та групової роботи на уроках у початковій школі. Освіта.UA. URL: <https://osvita.ua/school/method/technol/6630/> (дата звернення: 21. 08. 2022).

34.Павленко В. В. Розвиток креативності молодших школярів: монографія. Житомир, 2017. 158 с.

35.Павленко В. В. Розвиток креативності молодших школярів як педагогічна проблема. *Проблеми освіти: наук-метод. зб.* Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. Вип. 85. С. 152-158.

36.Пинская М. А., Михайлова А. М. Компетенции «4К»: формирование и оценка на уроке: *Практические рекомендации.* Москва : Корпорация «Российский учебник», 2019. С. 10-19

37.Пометун. О. Як розвивати критичне мислення в учнів (з прикладом уроку). *Нова українська школа | Веб-ресурс НУШ.* URL: <https://nus.org.ua/articles/krytychne-myslennya-2/> (дата звернення: 24. 08. 2022).

38.Пономарьова К. І. Українська мова та читання: підруч. для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1: Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. – 144 с.: іл.

39.Пономарьова К. Українська мова та читання: підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах): Частина 1 // К. І. Пономарьова, Л. А. Гайова. – Київ: УОВЦ «Оріон», 2020. – 160 с.: іл.

40.Пономарьова К. І. Українська мова та читання: підруч. для 4 класу ЗЗСО (у 2-х частинах): Частина 1 // К. І. Пономарьова, Л. А. Гайова. – Київ: УОВЦ «Оріон», 2021. – 160 с.: іл.

41.Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. *Офіційний вісник України.* 2018 р. № 19. С. 637.

42.Розвиваємо навички 4К: креативність, критичне мислення, комунікацію та командну працю – журнал | «Освіторія». Освіторія. URL: <https://osvitoria.media/experience/rozvyvayemo-navychky-4k-kreatyvnist-krytychne-myslennya-komunikatsiyu-ta-komandnu-pratsyu/> (дата звернення: 25. 08. 2022).

43.Савченко О. Я. Типова освітня програма для 1-2 класів: наказ Міністерства освіти і науки від 12.08.2022 №743-22. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Savchenko.pdf> (дата звернення: 25.08.2022).

44.Савченко О. Я. Типова освітня програма для 1-2 класів: наказ Міністерства освіти і науки від 12.08.2022 №743-22. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf> (дата звернення: 25.08.2022).

45.Соколова Н. І. Використання ТРВЗ технології на уроках в початковій школі. *Презентації українською мовою.* URL: <https://svitppt.com.ua/pedagogika/vikoristannya-trvz-tehnologii-na-urokah-v-rochatkoviyu-shkoli.html> (дата звернення: 08.09.2022).

46.Станевич І. М. та ін. Розвиток критичного мислення у процесі навчання дітей та молоді. *Нова українська школа.* URL: https://imso.zipro.net.ua/wp-content/uploads/2018/03/2018_03_29_2_Vohan.pdf (дата звернення: 15.09.2021).

47.Стратегія Уолта Діснея в підтримку досягнення цілей. LinkedIn. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/стратегія-уолта-діснея-в-підтримку-досягнення-цілей-irina-rumiak> (дата звернення: 12.09.2022).

48.Терно С. Зародження і еволюція ідеї розвитку критичного мислення. *Проблеми дидактики історії: збірник наукових праць.* 2014. Вип. 5. С. 22-30.

49.Терно С. Критичне мислення як інструмент проведення правоосвітніх заходів у загальноосвітніх навчальних закладах: Рідер для учителів – учасників тренінгу. Київ : Координатор проектів ОБСЄ в Україні, 2016. 78 с.

50.Терно С. Світ критичного мислення: образ та мімікрія / С. Терно // *Історія в сучасній школі.* 2012. №7-8. С. 27-39.

51. Терно С. Чи навчені наші учні мислити критично? // *Історія в школах України*. 2007. № 7. С. 18-23.

52. Технології розвитку критичного мислення учнів. / К. Кроуфорд та ін.; ред. О. Пометун. Харків, 2006. 303 с.

53. Топ-12 прийомів розвитку критичного мислення, адаптованих для використання у школі. *Освітній проект «На Урок» для вчителів*. URL: <https://naurok.com.ua/post/top-12-priyomiv-rozvitku-kritichnogo-mislennya-adaptovanih-dlya-vikoristannya-u-shkoli> (дата звернення: 20. 08. 2022).

54. Успішна комунікація у класі: 5 дієвих вправ. *Освітній проект «На Урок» для вчителів*. URL: <https://naurok.com.ua/post/uspishna-komunikaciya-u-klasi-5-dievih-vprav> (дата звернення: 10. 08. 2022).

55. Фаніна. М. Критичне мислення як засіб формування та розвитку творчих здібностей молодших школярів. *Початкова школа*. 2016. №12. С. 34-36.

56. Федорук О. Н. Нетрадиційні методи навчання на уроках в початковій школі: матеріали XIV всеукраїнської практично-пізнавальної конференції «Наукова думка сучасності і майбутнього». *Галузь «Педагогіка»*. URL: <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/44chotirnadt syatavseukrajinskapraktichnopiznavalnainternetkonferentsiya/220netraditsijnimetodin avchannya-na-urokakh-v-rochatkovij-shkoli> (дата звернення: 05. 09. 2022).

57. Фрагменти уроків з використанням стратегій «РАФТ», «діаграма вена», «асоціативний куш». *Освітній проект «На Урок» для вчителів*. URL: <https://naurok.com.ua/fragmenti-urokiv-z-vikoristannyam-strategiy-raft-diagrama-vena-asociativniy-kusch-35375.html> (дата звернення: 13.09.2022).

58. Хоменко Н. А. Формування та розвиток у молодших школярів комунікативних здібностей. *Освітня платформа «На урок»*. URL: <https://naurok.com.ua/formuvannya-ta-rozvitok-u-molodshih-shkolyariv-komunikativnih-zdibnostey-teoretichna-chastina-226315.html> (дата звернення: 05. 09. 2022).

59.Хоршунова Л., Ганик О., Винницька А. Групова робота учнів — форма інтерактивного навчання. *Платформа «Обличчям до дитини»*. URL: <https://www.lysem-do-dytyny.com/hrupova-robota/> (дата звернення: 01. 08. 2022).

60.Черешнюк І. О. Storytelling у початковій школі. *Сайт учителя початкових класів*. URL: <http://irinaclass12.dp.ua/2017/05/03/5151/> (дата звернення: 13. 09. 2022).

61.Шеремет М. До проблеми формування критичного мислення особистості / Микола Шеремет // *Історія в школі*. 2006. №7-8. С. 15-17.

62.«Шість капелюхів»: прийом-гра для розвитку критичного мислення. *Освітня платформа «На урок»*. URL: <https://naurok.com.ua/post/shist-kepelyuhiv-priyom-gra-dlya-rozvitku-kritichnogo-mislennya> (дата звернення: 15. 09. 2022).

63. Шпеко А. А. Форми і методи розвитку соціальних навичок молодших школярів. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. Одеса, 2021. № 34. С. 152-156.

64.Що таке критичне мислення і як його розвивати? - *Психологія* - 2022. *warbletoncouncil*. URL: <https://uk.warbletoncouncil.org/pensamiento-critico-7778> (дата звернення: 11.09.2022).

65.Як розвивати навички 4К? - TeachHub. *TeachHub*. URL: <https://teachhub.com/navychky-4k/> (дата звернення: 23. 08. 2022).

66.Asari A. R. Ideas for Developing Critical Thinking at Primary School Level. *International Seminar on Addressing Higher Order Thinking: Critical Thinking Issues in Primary Education*. URL: https://www.researchgate.net/profile/AbdurAsari/publication/273634746_Ideas_for_Developing_Critical_Thinking_at_Primary_School_Level/links/55077e750cf27e990e076994/Ideas-for-Developing-Critical-Thinking-at-Primary-School-Level.pdf (дата звернення: 12. 08. 2022).

67. Parlindungan Pardede. Integrating the 4Cs into EFL Integrated Skills Learning. *Journal of English Teaching*. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1266047.pdf> (дата звернення: 18. 08. 2022).

68. Sword R. Communication in the classroom | skills for teachers. *The Hub | High Speed Training*. URL: <https://www.highspeedtraining.co.uk/hub/communication-skills-for-teachers/> (дата звернення: 25.07.2022).

69. Thoughtful learning: what are the 4 c's of learning skills? | announce | university of nebraska-lincoln. *Nebraska Today | University Communication & Marketing | Nebraska*. URL: <https://newsroom.unl.edu/announce/csmce/5344/29195> (дата звернення: 27.08.2022).

70. 30+ упражнений для развития креативного мышления. *Quasa is a metaverse that unites people*. URL: <https://quasa.io/media/30-uprazhneniy-dlya-razvitiya-kreativnogo-myshleniya> (дата звернення: 15.08.2022).

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для вчителів

1. Вік _____ Педагогічний стаж _____

2. Що Ви розумієте під поняттям «навички 4К»?

3. Які складові входять до навичок 4К?

а) активність;	б) командна робота (кооперація);
в) комунікативні навички;	г) кмітливість;
д) критичне мислення;	е) креативність.

4. Як Ви гадаєте, чи потрібно розвивати в дитини навички 4К? Навіщо? _____

5. Чи здійснюєте Ви діяльність із розвитку креативності молодших школярів? Яку саме?

6. Чи використовуєте завдання для розвитку критичного мислення на уроках української мови? Якщо так, то які?

7. Перелічіть методи, які найчастіше використовуєте для розвитку комунікативних навичок учнів під час проведення уроку української мови. _____

8. На Вашу думку, які переваги і недоліки має командна робота учнів на уроках української мови?

9. Як Ви гадаєте, чи на кожному уроці української мови можна здійснювати одночасний розвиток усіх складових навичок 4К?

Додаток Б

Анкета для учнів

Ім'я _____

Клас _____

1. Утвори якнайбільше словосполучень із поданими словами і запиши їх:

Погода (яка?) - _____

Сонце (яке?) - _____

Будинок (який?) — _____

2. Закінчи речення: «Якби я став(ла) чарівником, то ...»

3. Обери та викресли зайве слово у кожному рядку:

Лисиця, ведмідь, півень, вовк.

Йти, плентатись, вештатись, танцювати.

Оксана, Максим, Олег, Олена.

4. Подумай, чи немає в цьому тексті речення, протилежного за значенням іншим реченням і, якщо є, то випиши його.

Кожного дня Максим ходив до лісу. Його ніби чарами заманювали пісні пташок, скрегіт ворони та те, як дятел щонайдужче бив дзьобом величезного дуба. Здавалось, що ці звуки чули всі лісові жителі. Така тиша та спокій панували кожного дня.

5. Чи подобається тобі працювати разом з усіма твоїми однокласниками однією командою?

А) так

Б) ні

6. Чи важлива для тебе думка сусіда по парті?

А) так

Б) ні

7. Чи багато у тебе друзів, з якими ти постійно спілкуєшся?

А) так

Б) ні

8. Поглянь у вікно, помилуйся красою та опиши стан природи восени.
